WIDOK

KROLESTWA POLSKIEGO

Ze wſzyſtkiemi WOIEWODZTWAMI,
XIĘSTWY y ZIEMIAMI,
MONARCHAMI y MONARCHINIAMI,
iako też
MONARCHOW tychże, y MONARCHIN
Prawami,
RZECZYPOSPOLITEY STANAMI
y tychże STANOW
Urzędami, y uroczyſtemi, Seymikow, Seymow, Senatu rad, Związkow, Okazywań, Poſpolitego ruſzenia, Sądow, ſkarbu, Woyſk, w pokoiu, y woynie zabawami.
W krotkim zgoła, á rzeczywiſtym Duchownego y Swieckiego rządu Opiſie,
Rodowitym ięzykiem Polſkim
Szkolney Polſkiey Szlachetney Młodzi

WYSTAWIONY.

Przez X. IANA BIELSKIEGO S. J.

TOM II. KSIĘGA III.

W Drukarni J. K. MCi. Collegium Poznańſkiego Societatis JESU. Roku od Narodzenia CHRYSTUSA PANA. 1763.

TOM DRUGI
KSIĘGA TRZECIA
O STANACH RZECZYPOSPOLITEY

STániſław Karnkowſki Prymas trzy Stany, z ktorych ſię Rreczpoſpolitá Polſka zkłada, liczy: Krolewſki, Senatorſki, Rycerſki. Atoli Krol bárdziey ieſt głową Stánow, ktore na Seymy wzywá, y za ktorych zezwoleniem Stánowi práwa. Jakoż gdy Krol umrze, Prymas na obieránie nowego Krola wſzyſtkie Stány wzywá. I na związkach wſzyſtkie Stány ſtanowią, ktorych ſtanowienia Krol potym utwierdza. Nie ieſt tedy z liczby Stánow Krol, bo pod *interregna*, kiedy Krola nie maſz, ieſzcze Interrei wſzyſtkie Stany wzywa na Seymy, y wſzyſtkie radzą. Dáwnych czaſow, zdáie ſię, że [Miáſta], ál-

bo należały do Stánow, ábo trzeci Stán zkłádały; ták iak w Prusiech: gdzie Toruń, Elbląg, Gdańsk, do Senatu Pruskiego należą. Mnieysze zaś miasta mieysce swoie między Rycerstwem Pruskim miały. Co pośledniey sze od stu lat, przez zprzeciwienie się temu Rycerskiego Stánu, ustáło. I tylko z dawnego zwyczaiu to zostaie, że od Krola na Seymiki, y Generał Pruski wzywáne bywaią. Pokoy z Krzyżakámi záwarty roku 1343. przez Kaźmierza Wielkiego podpisały Miástá: Krákow, Poznáń, Sándomierz, Sądeck, Wrocłáwek, Brześć. (a) Inna z nimiż ugoda roku 1436 zawarta, podpisámi y pieczęciámi ztwierdzona Miast: Krakowá, Poznániá, Kalisza, Lwowa, Płocka, Warszawy, Szczecina, y Starogardu. (b) W związek uczyniony w roku 1430 ná utrzymánie pokoiu y wiáry, wchodzą Miasta: W recessie (iak mowią prawa) Seymu miánego w roku 1564 (d) w sprawie ziednoczenia Litwy z Polską, Mieyskich Stánow czyni się wzmiánká. Jakoż (c) ostátnie Litwy z Polską złączenie dway Posłowie Miasta Krakowa podpisali. Atoli iuż teraz

raz Miástom, ..amá, powolności pod postánowienia Senátu y Rycerstwa, zostáwioná chwała. Dwá tedy są Stány Rzeczypospolitey, Senatorski y Rycerski: Senatorski dzieli się na Duchowny; w ktorym Biskupi: y Swiecki, ktory się zkłada z Woiewodow, Kásztelánow większych y mnieyszych, y Ministrow rzędu Senátorskiego: Rycerski niższy iest od Senatorskiego, zawiera iednak Urzędniki Koronne y Litewskie, tákże ktore są káżdemu Woiewodztwu y Prowincyi właśne: O tych dwoch Stánach w tey Xiędze mowić będziemy, tym porządkiem: nayprzod; ponieważ żaden Senatorem bydź nie może, tylko urodzony z Oyca Polaka Szlachcica, dla czego náyprzod o Szlachcie, y ich práwách krotko powiemy: potym o Senácie; o Rycerskim stanie na koniec.

(a) *Długosz L. 9. f. 1067.* (b) *Vol. Leg. t. 1. ff. 129. 131.* (c) *Tamże f. 140.* (d) *Tamże tom. 2. ff. 646. 668.*

CZĘSC

CZĘSC
PIERWSZA
KSIĘGI III.
ROZDZIAŁ JEDYNY
O SZLACHCIE y JCH PRAWACH.
§ I.

Zkąd Nazwiſko Szlachty? Co ſię tym nazwiſkiem znaczy? Rownośc? tytuły?

Odpowiadam: I Szlachta dáwnemi czáſy zwali ſię Zupanami: Szlachty nazwiſko wzięli według iednych od ſławy; Tak Sárnicki twierdzi, (*a*) według innych z Niemieckiego ſłowa *Geschlect*, co znáczy Fámiliá: ták Kromer w Xiędze pierwſzey. Paprocki, wypiſuiąc początki herbu Trzygłow, Jmieniá tego pierwiáſtki ztąd wywodzi, że gdy z Włádyſłáwem Jágełłem Polacy y Litwá 50000 zbili Krzyżákow, poſpolicie mowiono, *Polnische Schlact*, to ieſt, Polſka bitwa. W ktorym ſobie nazwiſku upodobali Polácy: Atoli Kazimierz Wiel-

Wielki ieſzcze przed tą z Krzyż[illegible] bitwą, w ſwych práwách tego ſło[illegible]a, Szláchcic, używá. (*b*) Zowią ſię też Szláchta, Ziemiánami, że nie w Miáſtach mięſzkáią, ale w dobrach y wſiách ſwoich. Zkąd też wzmogł mowieniá zwyczay, dobrá Ziemſkie, Sądy Ziemſkie, Poſłowie Ziemſcy. II. W rzeczy ſámey Szlachcic ieſt ten, ktory z Oycá Szláchcica narodzony, w ſwoim dziedzictwie żyie, y práw ſzláchectwa zażywá. Nie uymuie zaś ſzlachectwu, kiedy matka nie ſzláchcianká będzie. Jáko przeciwnie traci ſzlachectwo, gdy (*c*) kto przyimuie mieyſkie. III. Szlachta wſzyſcy ſą ſobie rowni, áni rowności tey nie uymuie familii zacność, lub doſtatki większe, áni też Xiążęce tytuły. (*d*) W roku 1537. za Zygmuntá I. niektorzy Senatorowie rádzili: ážeby uczyniony był podział Szláchty, na ichże, wyżſzy y niżſzy ſtán. Co rozruchu wielkiego przyczyną było, y do ſkutku nie przyſzło nigdy. (*e*) IV. Bez naruſzenia przecię rowności tey, iedni nád drugie wyżſze mieyſce máią, ktore przodkowánie bierze ſię z urzędow, z ktorych wyżſze iedne, inne

 niżſze.

niżſze, z ſtárożytności y zacności rodu y záſlug, z doſtatku, ktore to rzeczy ſą w poſzanowániu u ludzi. Tytuły iednák Xiążąt, Márgráfow, Grafow, Báronow, rożnicy żádney nie czynią, y ſą zákázáne uſtáwámi Seymow: (f) Jednákże uſtáwy rożne, Tytuły te ſame Fámiliom niektorym wáruią: Jákie ſą: Xiążęta Oſtrogſkie, Czartoryiſkie, Sanguſzkowie, Wiśniowieckie, Radziwiłowie, Zbárázkie, Lubomierſcy, Woronieckie, Grafowie Tenczynſcy, po ktorych zeyściu przy Oſſolińſkich ſię ten tytuł zoſtáł, Xiążęta Czetwertyńſkie (g) *O ktorych Conſt. 1638* 1641. 1675. 1563. Oginſcy, Maſſalſcy, Połubinſcy, Kniáziow názwiſko noſzą. Ták Máſſálſki roku 1733. konfederacyą, iák mowią prawa, ile Marſzáłek Seymu *convocationis* podpiſał. Fámilie Oſſolinſkich, Lubomierſkich, Sapiehow, (ktorzy iednák tytułu tego nie używáią) Jábłonowſkich, á w roku tyſiącznym ſiedmſetnym pięćdzieſiątym drugim Sułkowſkich, Xiążąt S. R. J. Tytułámi ozdobione: iáko też Grafow názwiſkiem czczą poſtronni inne Domy y Panięta, ktorych iednák Tytułow Kancellarye im nie

daią. (h) Myſzkowſkich Fámilią Klemens oſmy Margrafow *honorem* uczcił, ktory tytuł do Wielopolſkich przeſzedł, po zeſzłey Myſzkowſkich płci męſkiey. Do Godności Prymáſá, Krákowſkiego y Warminſkiego Biſkupow, do Proboſzcza Siełuńſkiego, Xiążęcá godność przyłączona. Jákoż názwiſko Szlachcica z ſiebie má doſyć doſtoyności: *Z Ciebie Cny* (mowi z Mowcow dawnieyſzych ieden) *Szlachcicu Polſki, Elector Regis, z ciebie Dictator belli & pacis, z ciebie Conditor Legum & Interpres, z ciebie Arcy-Biſkupi, Biſkupi, Woiewodowie, Kaſztelánowie, Marſzałkowie, Hetmani, Ziemſcy, Grodzcy, Urzędnicy pochodzą.* Tak Krol Szwedzki Corkę ſwoię zmowił był za Jáná Tenczyńſkiego: á Bátory Krol ſwoię Synowicę wydáł był zá Jána Zámoyſkiego: Leſzczyńſka zá Krola Francuſkiego Ludwika pietnáſtego wydana. *Co urodzony Szlachcić to Elector, to y Kandydat, wſzak po Henryku Andegawenſkim, Janowi Koſtce Woiewodzie Sendomierſkiemu Koronę Polacy ofiarowali:* Toż Michałowi Wiśniowieckiemu, toż Jánowi Sobieſkiemu, uczynili: Tenże tytuł

Krola Polskiego y Xiążęciá Lotáryńskiego y Baru piástuie Stánisław Leszczynski niegdyś Poznáński Woiewoda. V. Na znák rowności tey, Senátorowie náwet, Szláchtę, Bráci názwiskiem czczą, ktorego Jm Tytułu roku 1687 uiął Kárdynał Rádzieiowski, broniąc się dostoynością Kardynałską, y przykłádem Trzebińskiego Biskupa Krakowskiego: Potym iednak w liście Jegoż do Stanow roku 1693 danym ten się Tytuł czyta.

(*a*) *Annal. Pol. L. 4. t. 23. f. 1017.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 37. tit. de villano nobili plagam inferente.* (*c*) *Łaski stat. f. 117. Przyłuski st. p. 90.* (*d*) *Vol. Leg. t. 3. f. 931. tit. O tytułach: tákże rokow 1641. 1673. 1699. P. C. Augusta II. §. Rady: Augusta III. §. Zachowuiąc.* (*e*) *Bielski w Kronice na kar: 577.* (*f*) *Uchwały Seymow 1638. 1641. tit. O tytułach 1673 tit. Cudzoziemskich tytułow* (*g*) *Vol. Leg. t. 2. ff. 766. 767. 768 646. 754. 766* (*h*) *Vol. Leg. t. 3. f. 931. tit. O tytułach.* (*i*) *Załuski Epist. t. 1. p. 2. ff. 990. 991. 1302.*

§ II.

DObra Ziemskie? Jch dzierżenie? y wolności? *Odpowiadám.* Dobra Ziemskie sámi Szlachta trzymać mogą: ktore się od Krolewskich naturą rożnią. *a* Miasta iednak niektore przywiliy maią dzierżenia Dobr ziemskich. Torunia, iako też innych miast Pruskich Mieszczanie, *b* Krakow, *c* Wilno *d* Lwow, Lublin. *e* Co się iednak Obywalelom Miast tych godzi, nie godzi samym Miastom. Szlachta zaś nie w tych tylko, ále y w innych Miastách mogą mieć Dworce, Kamienice pod obowiązkiem płacenia zwykłych poborow. *f* W Pruskich iednak do tego ten zakład przydany, żeby Szlachcic był tey Prowincyi Ziemianin. *g* II. Dobr ziemskich iest ta wolność, że w nich żołnierze swego stanowiska mieć nie mogą. *h* Intrata dobr tych rość może z kruszcow, z soli, saletry, ktorą prawa waruią Dzierżawcom.

a Vol. Leg. t. 1. f. 271. §. De Civibus & plebeiis. b Ibid. f. 544: §. Civibus Bona. c Vol. Leg. t. 5. f. 473. tit. Jmmunitás Krakowá d Vol. Leg. t. 5. f. 632. §. Miasto Wilno. e Vol. Leg. t. 4. f. 530. tit. miásto Lwow. y t. 6. f Vol. Leg. t. 3. f 14. tit. Miásta. g Vol. Leg. t. 1. f. 271. Tak

że

że t. 4. f. 452. tit. Deklaracya. h Konſtytucye rokow 1624. 1635. 1652. 1661. tit. Beſpieczeńſtwo.

§ III.

CO oznacza Suchedniowa Sol? *Odpow:* O Zupach, Wielickiey, Bocheńſkiey, Ruſkich, nieco mowiliśmy wyżey. Kazimierz trzeci, Jan Albert, y Zygmunt pierwſzy, zakazali zagraniczney ſoli: Zygmunt pierwſzy y Zygmunt Auguſt, obiecali ſtarać ſię, żeby ſol po Woiewodztwach mierną płacą przedawana była, dla czego ſkłady ſolne wyſtawione na wielu mieyſcach, y trzy mieſiące wyznaczone, ktorychby Ziemiánie według wymiáru pewnego ſol brali. Tym zaś co bliſko Krakowa mięſzkaią, cztery mieſiące dane, ktorych wywozić mogą ſami dla ſiebie ſol. Wſzyſtkim ten ſpolny zakaz, że ſoli tey przedawać nie mogą. Soli z żup ſamych Wielickich y Bocheńſkich wychodzi báłwanow 1366. Bałwan zaś ieden zawiera dwadzieścia pięć cetnarow, ktory złámány ieden, pięć beczek napełnia. Nad to beczek 13605. Płácą zas, bałwan po złotych dwanaście, beczkę

beczkę po złotych cztery. *O czym P. C. Michałá, Jana trzeciego, Auguſta drugiego y trzeciego: § Ponieważ.*

§ IV.

Prawa y Przywileie Szlacheckie.

Odp. I. Szlachcica chyba przekonanego prawem nie godzi ſię wiązać, áni do więzienia wtrącać, chyba że zchwytany będzie na złodzieyſtwie, podpalaniu, zaboyſtwie, porwaniu Panien y Niewiaſt, złupieniu wſi, albo na ktorym bezecność troiſta ſtanie. *a* W Pruſiech Szlachta gwałt y rozruch czyniący, mogą bydź od Urzędow chwytani. *b* II. Gdy Szlachcic chłopa zabiie, dać winien grzywien ſto. *c* Gdy Szlachcica Szlachcic ſzablą, tyle dwoie, gdy ſtrzelbą zabiie, wieży rok ſiedzieć ma y niedziel 6. *d* W Pruſiech głowa za głowę bez braku. *e* III. Za Szlachcica ſię udaiący, á nie będący Szláchcicem, wieżą przez poł roku, ieżeli dobr nie ma, ieżeli ma, dobr utratą karany bywa. *f* Ten zaś ktoremu nieſzlachectwo nieſłuſznie zadane, na Seymiku ſię wywieść powinien, choćby nie doſzedł, y świadectwo do Trybunału

bunału odebrać,y sprawę swoią tamże przeciw zadaiącemu popierać. *g* Tym zaś ktoźy o Szlachectwo podeyrzeni są, nie godzi się pod Jmieniem swoim wsi albo miasteczek budować. *h* IV. Szlachectwo traca w Miastach kupiectwem się bawiący, rzemiosło przyimuiący, lub inny Mieyski urząd. *Const: 1693. 1677.* y inni o ktorych uchwała Seymu mianego 1677 *i* V. Samych Szlachty iest posłować na Seymy, liczba tych Posłow wynosi, 182. krom Pruskich, ktorych liczby prawem nie masz opisaney. Woiewodztwa y Ziemie z ktorych Posłowie bywaią, ma wyrażone konfederacyi, roku 1733. mianey, podpis: procz dwoch Powiatow, Orszańskiego y Nowogrodzkiego, ktore opuszczone. Ci zaś Posłowie nie mogą bydź tylko Rzymskiey Katolickiey Religii, co od roku 1718 trzyma, kiedy Piotrowskiemu z Wieluńskiey Ziemi Posłowi zatamowano głos wolny, z tey przyczyny że był Kalwinem. Co samo konfederácya roku 1733. ztwierdziła, y Seymu *pacificationis* w roku 1736 mianego uchwała *tit. Warunek.* *k* Na Seymiku przed Seymowym mianym w Srzodzie ákatolikom

kom nawet wolność *Suffragiū* dana na Posłow nie pozwolona w roku 1735. VI. Taka zaś powaga Stanu Rycerskiego że od zgody Jch powodzenie zawisło obrad publicznych; Na Seymikach iednego Szlachcica, iednego z Posłow na Seymach zprzeciwienie się, bieg rad publicznych zastanawia. Co osobliwie od roku 1652 poczęło wzmagać, kiedy Poseł Upicki rwał Seym; gdy przed tym nie iednego, ale albo wszystkich, albo większey Posłow części, przeciwna wola zastanawiała rady. Zerwanych Seymow albo zatamowanych przykłady podaią lata: 1654. 1660. 1668. 1665. 1670. 1672. 1684. 1689. 1696. 1707. 1712. 1730. 1738. 1740. 1744. y dalszych. Ta iednak wolnego głosu bieg Seymow zatrzymuiąca władza nie ma mieysca na Seymach konnych, gdzie większa liczba radzących zwycięża; ale po nich przywracana zaraz bywa.

(*a*) *Vol. Leg. t. 6. ff. 240 ∫ Nikogo. 626. ∫ Indicata b Tamże t. 1. f. 396. c Tamże t. 3. f. 681. tit. Taxa capitis plebeiorum d Tamże t. 2. f. 1214. tit. O Mężoboyscach. e Tamże t. 1. f. 542. ∫. Statuimus f. Tam-*

f Tamże t. 2 f. 1272. tit. O Szlachectwie g Tamże t. 2 f. 1502 tit. O nowey Szlachcie. h Tamże t. 6. f. 242. tit. A ponieważ i Tamże t. 5. f. 462. tit. Nowa Szláchtá k Vol. Leg. t. 6. ff. 581. y 656.

§ V.

Prawá o Jndigenacie czyli o zdſzczycaniu obcych prawem ziemiańſkim, y o ſtanowieniu Szlachty.

Odp. Dawnych czaſow przychodnie z Szląſka, Czech, Węgier, Niemiec, iak tylko ſtateczne mięſzkanie ſobie założyli w Polſzcze, Obywatelami ſię ſtawali: Teraz zezwolenia na to trzeba Krola y Stanow. Tak Synowcowie Batorego Krola Jędrzyi y Baltazar roku 1588. za zezwoleniem Stánow Jndygenat Polſki otrzymali: Co też uchwały Seymow *a* nakazuią. Tych co Jndygenat otrzymali liczbę kładzie Inwentarz Ładowſkiego. *b* O Indygenat zaś ſtaraiący ſię powinni mieć zalecenie od ſwoich Monarchow, y bydź powinni tamże Szlachta: albo ieżeli w Woyſku zaſłużeni, Hetmana świadectwo mieć powinni na Seymiku Woiewodzkim. *c* Jndygenat

nat otrzymuiący dobra dziedziczne kupić powinni. I tenże Jndygenat przyimuiący bydź rownie powinni Katolicy: *d* y ieżeli wiary nie przyimuią Katolickiey, Jndygenat tracą. Ciż wierność Krolowi y Rzeczypoſpolitey przyſięgaią. Za czaſow Jana Kazimierza, *Diploma* od Krola z podpiſem Prymaſa y Marſzałka Seymowego Jndygenat otrzymuiący brali. Co też prawa ztwierdziły. *e* Nie tym iednak ſamym że kto ma Jndygenat w Polſzcze, ma go y w Pruſiech, gdzie tak Cudzoziemcy, iako y Polacy, Jndygenat otrzymywać powinni na Generale Pruſkim. *f* II. Mogą bydź z nieſzlachty ſtanowieni Szlachta, co przed tym do ſamego Krola władzy należało. Uchwały poźnieyſze wyciągaią na to zezwolenia Stanow, y zalecenia Miniſtrow y Hetmanow dla zaſług, zkąd nowey Szláchty Jmiona w Konſtytucyach ſię znayduią: ktorych od roku 1601 do tyſiącznego ſiedmſetnego dwudzieſtego ſzoſtego liczbę Ładowſki kładzie. *g* Te zaś ſame ſą prawa o nowey Szlachcie, ktore o nowych Jndygenatach. Nie godzi ſię zaś Szlachcie Szlachectwa uczeſtnikami nieſzlachtę czynić,

czynić, y do herbu przypuszczać pod utratą Szlachectwa. I owszem herbow się Familii, do ktorych nie należą, przywłaszczać nie godzi. *b* Mogą iednak świeżo zaszczyceni Szlachectwem od starożytnych Familii do herbu bydź przypuszczani.

a Vol. Leg. t. 4. f. 11. tit. O Indygenatach P. C. Michała y innych Krolow b f. 153. c Vol. Leg. t. 5. f. 446. tit. Nobilitacye. d Vol. Leg. t. 4. f. 87. tit Indygenat t. 5. f. 678. tit Nobilitacya. Uchwały rokow: 1726. 1736 e Tamże t. 4. f. 456. tit. Approbacya. f Tamże t. 1. à. f. 172 P. C. Aug. 3. tit. Providendo g f. 486. h Vol. Leg. t. 3. f. 85. tit O wywodzeniu.

KSIĘGI
TRZECIEY.
CZĘŚĆ DRUGA

CZęść ta określi się następuiącemi Rozdziałami: Z ktorych pierwszy: o Senacie w powszechności; Wtory o Senacie z Duchownych: Trzeci o Woiewodach y Kasztelanach, y ktorym między temi mieysce: Ostatni, o Ministrach Rzędu Senatorskiego, nauczy.

ROZDZIAŁ

ROZDZIAŁ I.
O SENACIE w POWSZECHNOSCI.

§ I.

SEnatorow dawne nazwisko? y ktorzy są w Senacie? Przysięga? dziękczynienie? liczba? *Odp.* I. Dawnych czasow Senat ci składali, ktorych *Statuta Prælatos & Barones* zowią: teraz Arcy-Biskupi, Biskupi, Woiewodowie, Kasztelanowie y niektorzy przednieysi, ktorych też ztąd rzędu Senatorskiego zowią, Urzędnicy *Ministri status*. II. Senator nowo na tę godność wysadzony Krolowi y Rzeczypospolitey przysięga, że wiernie radzić, sprawiedliwy w sądzie wyrok dawać, taiemnic rad nie wyiawiać, na Krola y Rzeczypospolitey szkodę: Jch pożytki y dobro pomnażać będzie, odwracać szkody. Przysięgę tę czyta Senatorowi Koronnemu, Koronny; Litewskiemu, Litewski, Kanclerze: kształt iey ma Łaski *a* ktorego poprawiaią poźnieysze ustawy Seymow. *b Ministri Status* własne urzędom swoim przysięgi maią, przysięgę tę u-

czy-

czynili pod *Interregnum* przed Prymasem y Senatem Senatorowie. O czym wyżey, ále Rzeczypospolitey tylko, á nie Krolowi. III. Senator nowy nie pierwey zasiada, aż przysięże, y gdy pierwszy raz ma w Senacie mowić, przody stoiący czyni dzięki Krolowi, po ktorych oddaniu; przy powstániu cáłego Senatu, do pocałowania ręki przystępuie, y wroci wszy do swoiego mieysca dopiero ma mowę. Co się też zachowuie, gdy z niższego kto krzesła postąpi na wyższe: Dzielnica Senatorow pięcioraka się uważa: I. Na Arcy-Biskupy, tych 2. y Biskupy, tych 16. II. Na Woiewody y ktorym między Woiewodami mieysce, tych 37. III. Na Kasztelany wyższego rzędu, tych 33. IV. Na Kasztelany powiatowe. V. Na *Ministros status*, tych 10. wszystkich ogołem 146. Ktorzy wszyscy, tym ktory kładę, zasiadaią porządkiem.

a Vol. Leg. t. 1. f. 335. tit. Juramentum. b Vol. Leg. t. 2. f. 1221. tit. O poprawie przysięgi.

§ III.

PORZĄ-

PORZĄDEK SENATOROW.

PRZESTROGA.

W Tym położonym Senatorow porządku, przerywanie (*Parenthesim* Łacinnicy zowią) w ten kształt znakowane, (oznacza prawe mieysce, ktore zasiada Senator maiący toż znamię przerywania przydane. Jáko też inne, ták znakowane,) lewą w Senacie siedzącego Senatora oznacza stronę. Liczby zaś Woiewodom przypisane pokazuią, ktore Kasztelanie do ktorych należą Woiewodztw: Naprzykład liczba 2. przypisana iest Woiewodzie Poznańskiemu, dla czego też Kasztelanie liczbę też samą 2. maiące: Poznańska, Miedzyrzecka, Rogozinska, Szremska, Przemętska, Krzywinska, Santocka, do tegoż Woiewodztwa należą. Nie wszystkie zaś Woiewodztwa maią Kasztelanow mnieyszych, czyli Powiatowych:

ARCY-BISKUPI.

(Gnieźnieński.) Lwowski.

BISKUPI.

) Krakowski. (Kuiawski.
) Poznański A) Wileński A *alternatią.*

 (Pło-

(Płocki - - - (Warminſki B
(Łucki B *alternuią* (Przemyſlſki.
(Zmudzki. - - (Chełminſki.
(Chełmſki - - (Kiiowſki.
(Kamieniecki. (Jnflantſki. (Smoleńſki.

WOIEWODOWIE y co z niemi ſiedźą.

1) Kaſztelan Krakowſki.) *Woiewodowie* Krakowſki C
2) Poznańſki C 3) Wileńſki C *alternuią*
4] Sendomierſki 3] Kaſzt: Wileńſki.
5] Woie: Kaliſki 6] Woie: Trocki.
7] Sieradzki 6 [Kaſzt: Trocki.
8) Woie: Łęczycki. 9 (Staro: Zmudzki.
10.) *Woiewodowie* Brzeſki Kuiawſki.
11.) Kiiowſki.
12) Jnowrocławſki. 13) Ruſki.
14) Wołyńſki. 15) Podolſki.
16 (Smoleńſki. 17) Lubelſki.
18 (Połocki. 19) Bełzki.
20 (Nowogrodzki 21) Płocki.
22 (Witebſki. 23 (Mazowiecki
24 (Podlaſki. 25 (Rawſki.
26 (Brzeſki Litewſki 27) Chełminſki.
28 (Mściſławſki 29 (Malborſki.
30 (Bracławſki - 31 (Pomorſki.
32 (Min-

32 (Minſki. - 33 (Inflantſki.
34) Czerniechowſki.

KASZTELANOWIE Więkſi.

2.) Poznańſki: 4) Sendomierſki.
5.) Kaliſki. - 1) Woynicki.
5.) Gnieźnieńſki. 7 (Sieradzki.
8.) Łęczycki. - 9 (Zmudzki.
10) Brzeſki Kuiawſki. 11. (Kiiowſki.
12) Inowrocławſki 13) Lwowſki.
14) Wołyńſki. 15) Kamieniecki.
16 (Smoleńſki. 17) Lubelſki.
17 (Płocki. - 19) Bełzki.
20 (Nowogrodzki. 21 (Płocki.
22 (Witebſki. 23 (Czerſki.
24 (Podiaſki. - 25 (Rawſki.
26 (Brzeſki Litewſki. 27 (Chełminſki.
28 (Mściſławſki. 29 (Elbląſki.
30) Bracławſki. 31 (Gdańſki.
32 (Minſki. 33 (Inflantski.
34 (Czerniechowſki.

KASZTELANOWIE Mnieyſi.

1. (Sądecki. 2) Miedzyrzycki.
4. (Wiślicki. 1) Biecki.
2. (Rogozinſki. 4 (Radomſki.
4. (Zawichoſki. 5) Lędzki.
2. (Szremſki. 4) Zarnowſki.

 4 (Ma-

4 (Małogoſki.	7) Wieluńſki.
13 (Przemyſlſki.	13) Chełmſki.
12 (Dobrzyńſki.	4) Połaniecki.
2 (Przemęcki.	2) Krzywinſki.
4 (Czechowſki.	5) Nakielſki.
7 (Rozpierſki.	5) Biechoſki.
12 (Bidgoſki.	8) Brzezinſki.
12 (Kruſzwicki.	1) Oświecimſki.
5 (Kamienſki.	7) Spicimierſki.
8 (Inowłodzki.	10) Kowalſki.
2 (Santocki.	25) Sochaczeſki.
23 (Warſzawſki.	25) Goſtyńſki.
23 (Wiſki.	21) Raciązki.
21 (Sierpſki.	23) Wyſogrodzki.
12 (Rypinſki.	23) Zakroczymſki.
23 (Ciechanowſki	23) Liwſki.
12 (Słońſki.	19) Lubaczeſki.

7.) Konarſki Sieradzki 8 (Konarſki Łęczycki.

10. (Konarſki Kuiawſki.

Miniſtri ſtatûs naprzeciw tronu.

§ III.

JAki ieſt urząd Senatorow? obowiązek przytomności przy Krolu? władza na Sądach? Seymach? y Senatu radach? wolność do wyiazdu za granicę iak maią ścieśnioną? ktory ſię im tytuł dale? *Odpow:* I. Urząd Senatorow ieſt radzić o poſpolitym Oyczyzny dobru: radami zdrowemi Krolowi być na pomocy do zbawiennych Narodu rządow: odwracać niepomyślności Krolestwa: w ſądach ſprawiedliwe wyroki dawac: á w doradzaniu Oyczyźnie taiemnicy rad przeſtrzegać pilnie: Co Senator każdy przyſięgą ztwierdza: *a* II. Záſiąga zaś Krol Senatu rady, iuż na Seymie, iuż na Senatu radach, *Senatus conſulta* zowią poſpolicie, iuż u ſiebie, od Senatorow ktorzy przytomni ſą: Zkąd według przepiſow prawa zawſze ſię przy Krolu znaydować ma, krom oſob niektorych *ex miniſterio*, Arcy-Biſkup, lub Biſkup ieden: Woiewoda ieden, Kaſztelanow dwu, *b* y przytomności tey Senatorow obowiązek oboſtrzaią Seymow uchwały. *c* Senatorow też urząd ieſt na Sądach. *Relationum* zaſiadać z Krolem. *d* IV. Maią rownie Senatorowie moc zaſtanowienia biegu Seymow, y mocy tey za Jana III. Breza Woiewoda Poznańſki użył. *e* Ale ledwie iey kiedy używaią. V. Na Senatu radach, iako też na Sądach

Sądach *Relationum*, czyli opowiednich, wyroki idą z wielości przewyżſzaiącey zdań y kreſek. *f* VI. Jeżeli Senator ktory za granicę iachać chce, powinien na Seymie Stanow pozwolenie otrzymać; co iednak nie zawſze zachowano: I gdy prawa Krolowi pozwalaią iachać za granicę polſką, podobno wyimuią razem Senatorow od obowiązku nie wyieżdzania za granicę. *g* VII. Tytuł Senatorom *Excellentiæ* daie ſię. Krol w liſtach do nich, Kaſztelanowi Krakowſkiemu daie tytuł Jaśnie Wielmożny, (ktory też wſzyſtkim Senatorom inni daią) innym Senatorom, Wielmożny: ktorym też nazwiſkiem czczą Senatorow publiczne dzieie w Sądach y indziey.

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 335. tit. Juramentum: t. 2. f.* 1221 *tit. O poprawie przyſięgi.* (*b*) *Długoſz Lib. 13. f. 115. Vol. Leg. t. 6. f. 241 ∫ Dadzą.* (*c*) *Tamże t. 2. f. 1319. tit. Deputaci f. 1597 tit O mięſzkaniu f. 1661 tit. O mięſzkaniu.* (*d*) *Vol. Leg. t. 6. f. 241 ∫ Dadzą.* (*e*) *Załuſki Ep. t 1. p. 2. 1169.* (*f*) *Vol. L. t. 1. L. c.* (*g*) *Tamże t. 6. 590 tit. ſubveniendo f. 669 tit. Odiazd f. 670 tit. Pozwolenie.*

§ IV.

§ IV.

JAkie ſą Senatu Pruſkiego od poſpolitego prawa wyłączenia? *Odp.* Senat w Pruſiech oſobny od Polſki ieſt, ktory ſię zkłada z Prowincyi tey Biſkupow, Woiewodow, Kaſztelanow, Podkomorzych, y więkſzych Miaſt: Torunia, Elbląga, y Gdańſka. Podkomorżowie y Miaſta w Senacie polſkim mieyſca nie maią, ále do Rycerſtwa należą Podkomorzowie: Miaſta zaś tylko na Pruſkich obradach bywaią, y Senatorowie ci nie tylko Krolowi y Rzeczypoſpolitey wierności przyſięgę czynią, ále na Pruſkim, iák mowią, generale przyſięgaią oſobnie.

ROZDZIAŁ II.

O Senacie duchownym to ieſt o Arcy-Biſkupach y Biſkupach.

Rozdział ten: I. O Prawách Biſkupich w powſzechności. II. O Arcy-Biſkupie Gnieźnieńſkim w ſzczegulności nauczy.

§ I.

KTore przednieyſze ſą Biſkupow ſię tyczące prawa? miánowicie iaka ich doſtoyności

ſtoyność? iaki im bywa dawany tytuł? czy mogą być trzymane dwa razem Biſkupſtwa? ktore Biſkupſtwa piaſtowane być mogą z doſtoynością Pieczętarſką, y z Opactwy? czyli ſtanowić y w iaki ſpoſob mogą Koadiutorow? czyli Biſkupiego urzędu Pomocnikow? y co ſię ichże Suffraganow, iak mowią, tycze? *Odpowiadam* I. Biſkupi w Senacie honor pierwſzeńſtwa maią, y po obojey ſtronie Krolewſkiego boku zaſiadaią w Senacie: O co ſpor wſzczęty roku 1505 przez Swieckich Senatorow, iedney ſtrony wolney dla ſiebie ſię domagaiących, ułatwił Alexander Krol w ten ſpoſob, że po lewym Krola boku dwu tylo Biſkupow zaſiada, y Lwowſki przed nimi Arcy-Biſkup. *a* Dawnych czaſow, iako dowodzi Łubieńſki, *b* ſami Biſkupi należeli do rady: albo przynaymniey, dla biegłości w naukach, ktorą świeckich celowali, y dla doſtoieńſtwa Kapłańſkiego, przodkowanie powagi trzymali w radzie. II. Tytuł Prymaſowi od Krola dawany bywa: *Nayprzewielebnieyſzy*, Lwowſkiemu Arcy-Biſkupowi; y Biſkupowi Krakowſkiemu *Przewielebny:* innym *Wielebny*. Prywatni, Arcy-Biſkupowi

ſkupowi

ſkupowi Gnieźnieńſkiemu piſzą *Jaśnie oświecony Jaśnie Wielmożny Nayprzewielebnieyſzy*, tenże Krakowſkiemu y Warmińſkiemu Biſkupom, innym *Jaśnie Wielmożny Nayprzewielebnieyſzy*. III. Dwu Biſkupſtw mieć nie może ieden: Dawnieyſzemi iednak czaſami Kurowſki Arcy-Biſkup Gnieźnieńſki dwa lata Kuiawſkie trzymał, Fryderyk Kazimierza III Syn, y Gamrat, Gnieźnieńſkie razem y Krakowſkie: Karol Ferdynand Zygmunta III. Syn Wrocławſkie w Szląſku zatrzymał, gdy był wynieſiony na Płockie. Z iedney zaś Katedry na drugą przechodzący Biſkup zażywa poty dochodow dawney, poki na nową Katedrę utwierdzenia od Stolicy Apoſtolſkiey nie otrzyma. Jntrata zaś nowo otrzymanego Biſkupſtwa, od czaſow iego zaprożnowania, Naſtępcy na nie dochowana bywa, procz części iedney, ktorą ſię Prałacia y Kanonicy dzielą. Odmiany Biſkupſtw ſą częſte: to oſobliwſza, że Staniſławowi Dąbſkiemu mianowanemu na Krakowſkie Biſkupſtwo, pieczęći ſię, do *diploma* Krolewſkiego wzbraniał dać Kanclerz, przeto, że na piąte iuż wſtępował Biſkupſtwo, *c*

Cze-

czego iednak koronne prawa nie zakazuią. IV. Dawniey, *d* nię godziło ſię mieć przy Biſkupſtwie Opactwa, albo Proboſtwa, ale ten prawa zakaz, poźnieyſza Seymu uchwała *e* zniosła, ktora Arcy-Biſkupowi Lwowſkiemu, Przemyſlſkiemu, Zmudzkiemu, Chełmſkiemu, Kiiowſkiemu, Kamienieckiemu, y Jnflantſkiemu, Biſkupom, pozwala Opactwa, Proboſtwa, lub inne duchowne *beneficia* wraz trzymać. Chełminſkiemu Biſkupowi Jakobowi Zadzikowi pozwoliły Stany dla iegoż zaſług przy Biſkupſtwie wraz y przy Kanclerſtwie trzymać Proboſtwo Miechowſkie. *f* Krolewicowi Karolowi dwu Opactw dzierżenie pozwoliły tęż Stany, *g* y przy Kanclerſtwie do Biſkupſtwa Łuckiego przyłączyły Opactwo Sieciechowſkie dla Jana Wydzgi. *h* Podobnąż łáſkę otrzymał Andrzyi Olſzowſki Podkanclerzy Koronny y Biſkup *i* razem Chełminſki. Poźnieyſzych czáſow, Potocki Arcy-Biſkup, Tynieckie: Szaniawſki Kuiawſki Biſkup, Wągrowieckie: Andrzey Załuſki Chełminſki Biſkup Czerwinſkie y Paradyſkie, *k* Opactwa trzymali: iak y teraz Tynieckie Opactwo y Paradyſkie

radyſkie Prymas, Czerwinſkie y Mogilſkie Podkanclerzy y Przemyſlſki, Wąchockie Kiiowſki trzyma, Biſkupi. V. Dawnieyſzych czaſow Biſkupi wſzyſcy Pieczętarzami być mogli. Uchwały poźnieyſze, między *incompatibilia*, iak mowi prawo, z Kanclerſtwem y z Podkanclerſtwem, kładzie: Gnieźnieńſkie Arcy-Biſkupſtwo; Krakowſkie, Kuiawſkie, Poznańſkie, Warminſkie, Płockie, Biſkupſtwa; *l* dla czego Pieczętarſki urząd zkładali łaſką Krolow poſunieni na tęż Biſkupſtwa: Jan Łaſki, Jan Przerębſki, Franciſzek Kraſinſki, Piotr Wolſki y tylu innych. Jędrzey Załuſki Biſkupſtwo Płockie z Łuckim zamienił, żeby Kanclerzem był razem. Henryk Kraſinſki na Krakowſkie Biſkupſtwo, y Mikołay Prażmowſki na Arcy-Biſkupſtwo mianowani przymuſzeni ſą do złożenia pieczęci, lubo Prázmowſki wymawiał ſię, że mu z Rzymu ieſzcze potwierdzenie, y iak mowią *Sacra*, nie przyſzło. *m* Samuel Macieiowſki z Biſkupſtwem Płockim Kanclerſtwo trzymał, ktorego, zoſtawſzy Krakowſkim, gdy nie ſpuſzczał, przymuſzony od Stanow do iegoż złożenia. *n* Jan Choinſki Krakowſki Biſkup

Biſkup za Zygmunta I trzymał razem pieczęć, *q* á Płockie Biſkupſtwo ſpuścił, z ktorym wraz Podkanclerſtwo trzymał. Ierzy Donhoff Biſkup Przemyſlſki umarł, nim oddał pieczęć, na Krakowſkim. *p* Piotr Wolſki z Płockim, *q* Stefan Wydzga, Michał Radzeiowſki, Andrzy Załuſki z przyzwoleniem Stanow wraz z Wárminſkim, Biſkupſtwy, *r* trzymali pieczęć. Ian Lipſki dla okoliczności czaſow *interregni*, y zamięſzań Oyczyzny, zoſtawſzy Biſkupem Krakowſkim roku 1732, dopiero zpuścił pieczęć roku 1735. VI. Biſkupi mogą mieć Koadiutorow, czyli Biſkupiego urzędu y pracy pomocnikow, y po ſwey śmierci w rząd tenże Naſtępcow. Ci w Senacie dopiero zaſiadaią w ten czas, gdy wſtępuią na mieyſce zabranych śmiercią Biſkupow: Mianowanie ich należy do Krola za proźbą Biſkupa przybieraiącego ſobie pomocnika prac paſterſkich, do ktorych ciężaru dzwigania, ſiły ichże ſędziwością wieku, lub z innych przyczyn ztargane, nie wyſtarczaią. Do miánowania zaś tego ważności potrzebne ieſt Rzymu potwierdzenie: Stefan Batory za nieważne oſądził Stani-

ſława

ſława Czarnkowſkiego na Arcy-Biſkupſtwo miánowánie, że było czynione od Henryká Wálezego po iego z Kroleſtwa odieździe, y Iakob Uchańſki doſtoieńſtwo to odzierżył. Wſzakże mianowany od Krola, potwierdzony przez Papieża *Coadjutor*, po zeſzłym Biſkupie Biſkupſtwo bierze, iak uczy dawny á uſtawiczny zwyczay. Tak Iędrzyi Batory Warminſkie roku 1589, Ian Łaſki Gnieźnieńſkie 1510, Czapſki z Opata Oliwſkiego Chełminſkie roku 1730, Biſkupſtwa wzięli, że przody prawney tych doſtoieńſtw pomocy, odebrali zaſzczyt. *s* Rożnią ſię zaś Koadiutorowie ci od Suffraganow (iak poſpolicie mowiemy) ktorych ſobie dla pomocy rownie y wyręczenia w pracach urzędu ſwego ſtanowią Biſkupi, iuż tym, że Suffraganow mianuie Biſkup: iuż, że ciż nie biorą urzędu Biſkupiego po Biſkupow ſwych śmierci, chyba że łaſka Krolow do ichże mianowania przyſtąpi: tak Biſkupa Kuiawſkiego Koadiutorem ieſt Antoni Oſtrowſki Biſkup Inflantſki. VII. Zboru czyli Seymu duchownego Piotrkowſkiego mianego w roku 1643 uchwała ieſt: ażeby Gnieźnień-

ſki

ſki y Lwowſki Arcy-Biſkupi, Krakowſki, Kuiawſki, Poznańſki, Płocki, y Łucki Biſkupi, Kościołowi ſwoiemu kielich ſzczerozłoty dawali, do czego y inne Biſkupy duchowny Seym tenże zachęca. VIII. Ma Polſka Biſkupow ieſzcze, krom Oyczyſtych, ktorzy doſtoynośc tylo Biſkupią dzierżą; Biſkupſtwa ich zaś y kray zwierzchności ich Przodkom niegdyś podległy, w mocy niewiernych zoſtaie: *s* I honor ten zwyczaynie piaſtuią Biſkupow Suffragani, czyli w ſprawowaniu urzędu Biſkupiego pomocnicy: I tak Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego Suffragan; Krzyſztof Dobinſki, Biſkupem ieſt Serreńſkim. Lwowſkiego, Samuel Głowinſki, Biſkupem Hebrońſkim. Krakowſkiego Biſkupa Franciſzek Podkańſki, Potareńſkim: Kuiawſkiego, Ian Dębowſki Lambezytańſkim: Poznańſkiego Iozef Kierſki Sekretarz Wielki Koronny Bolineńſkim. Wileńſkiego Iozef Antoni Załkowſki y Tomáſz Zienkowikz. Tam ten Alalieńſkim, Ten Aryapolitańſkim. Płockiego Marcin Załuſki Drezneńſkim. Łuckiego y Brzeſkiego. Franciſzek Kobielſki Emauzſkim, Przemyſlſkiego Hieronim Wielo-

Wielogłowſki Bendeńſkim. Zmudzkiego Alexander Horain Hireneńſkim. Chełminſkiego Fabian Płąſkowſki Martyryiſkim: Chełmnſkiego Dominik Kiełczewſki Hermopolitańſkim. Kamienieckiego Adam Orańſki Belineńſkim Inflantſkiego Dowgiało Zawiſza Ewaryſkim: Biſkupami ſą.

(a) Bielſki w Kronice na karcie 500. (b) Operum f. 289. (c) Lengnich Lib. 3. c. 5. § 4. f. 60. (d) Vol. Leg. t. 2. f. 1603. tit. O dygnitarſtwach. (e) Vol. Leg. t. 3. f. 799. tit. Incompatibilia. (f) Vol. Leg. t. 3. f. 792. tit. Konſens. (g) Vol. Leg. t. 4. f. 285. tit. Konſens. (h) Tamże f. 544. tit. Opactwa. (i) Tamże f. 929. tit. Opatrzenie. (k) Vol. Leg. t. 6. f. 666. tit. Opatrzenie (l) Vol. Leg. t. 1. f. 296. (m) Lengnich Hiſt. Pruſſ. t. 7. f. 317. 318. (n) Bielſki w Kronice f. 591. (o) Tenże f. 576 (p) Nieſiecki w Koronie t. 1. f. 257. (q) Tenże, tamże f. 262. (r) Tenże, tamże f. 263. Vol. Leg. t. 5. f. 363. tit. Deklaracya f. 718. tit. Compatibilitas t. 6. f. 104. tit. O pieczęciach. [s] Lengnich.

§ II.

ARcy-Biſkupſtwo Gnieźnieńſkie iak dawno

wno? y przez kogo postanowione? ktore są Arcy-Biskupa tytuły? godności pierwszeństwo? prawa? przywileie? władza? mieysce w Senacie? lub innych posiedzeniach? poszanowanie od Stanow? Dwor? y od postronnych cześć? *Odpow:* I. Pospolite Dzieiopisarzy naszych zdánie iest, y świadectwo, że za Mieczysława pierwszego z Monarchow naszych Chrześcianina Arcy-Biskupstwo Gnieźnieńskie wzięło początek. *a* Lubo Dytmar dopiero ie mieni być postanowione od Ottona Cesarza, gdy po śmierci S. Woyciecha grob tegoż nawiedzał Męczennika: ktorego błąd ukazuie Baroniusz z tey przyczyny, że Swieckiemu Panu przywłaszcza moc stanowienia zwierzchności duchowney. *b* Stánisław też Łubieński Biskup Płocki, ztąd ieszcze błąd Dytmara czyni widocznieyszy: że Pisarz tenże stanowi na Stolicách Biskupich w Polsce osoby te, ktore na nich nie zasiadały nigdy. Wszakże z listu Grzegorza VII. ukazywać się ma, (iak Niesiecki *c* świadczy, ktory też list kładzie Łubienski w żywociech Biskupow Płockich) że Arcy-Biskupia w Polsce godność

dność nie była, do pewnego Biskupstwa przywiązana; ále Arcy-Biskupią u nas dostoyność, iuż Gnieźnieński, iuż Krakowski, Biskupi piastowali. Roku dopiero 1084. Kościoł Gnieźnienski zaszczycony statecznie honorem Arcy-Biskupim. II. Jest rownie Arcy-Biskup Gnieźnieński Prymasem polskim, ktory tytuł, dla siebie y swoich Następcow otrzymał Mikołay Trąba, na powszechnym Konstancyeńskim Zborze roku 1416. Acz Długosz twierdzi, że ieszcze od czasow Mieczysława, tą się Prymasow znamienitością nazwiska, zaszczycało Gniezno. Jakoż Kazimierz Jagełło, w przywileiu utwierdzaiącym Arcy-Biskupią dostoynośc, twierdzi: *d* że Prymasowska godność przy Gnieźnieńskich Arcy-Biskupach zostawała zdawna: Niesiecki zaś zawiera ztąd, że wspomniony Mikołay Trąba otrzymał na Konstancyeńskim Zborze nazwiska tego dla siebie y swych Następcow przytwierdzenie, z tey przyczyny, że Jan Rzeszowski Arcy-Biskup Lwowski Elżbietę Pilecką Władysława Jagełła Zonę uwieńczał, obawiaiąc się, áżeby postępkiem tym, pohob iaki nie był uczyniony do krzywdy

wdy dostoyności Arcy-Biskupiey Gnieźnieńskiey. III. Arcy-Biskup Gnieźnieński zaszczycony iest ieszcze nazwiskiem, *Legati nati*. Dostoyność ta nadana iest przez Leona X. tym imieniem Papieża, Janowi Łaskiemu na Zborze mianym na Lateranie roku 1515. Wszakże są Pisarze, ktorzy twierdzą, że honor *Legati nati* ieszcze Henryk Ketlicz Arcy-Biskup Gnieźnieński otrzymał od Innocencyusza III; *e* z łaski tey iak dodaie Kromer dla Następcow przewleczeniem: Z tey przyczyny Krzyż przed niemi noszą, nawet w obecności Nuncyusza y Kardynałow. Sprawy też Nuncyatury w niebytności Nuncyuszow Papieskich do Arcy-Biskupa należą; ktore Ian Wężyk y Maci Łubieński sądzili: y gdy Michał Marescottus, Franciszek Nerlius y Bonvisius, Namiestnikow, wyieżdzaiąc z Polski postanowili, Krolewskiemi wyrokami wszelkiey im zwierzchności używania zakazano: Toż się stało, gdy Iędrzy Sanctacrucius zostawiał *Internuntium*, kiedy też do drzwi Nuncyusza wartę przydano, dla zabronienia wstępu *f* tam się sądzić chcącym. IV. Nad to, Arcy-Biskup Gnieźnieński

ski zowie się pierwszym Xiążęciem, czego Iakob Uchański tę dał przyczynę w mowie mianey na kapturze po Zygmunta Augusta śmierci, że Senatorowie są niby Xiążęta, między ktoremi pierwszym iest Arcy-Biskup: Wszakże list świadectwa, czyli diploma wybierania Henryka Walezyusza podpisał Uchański tenże, zamilczaiąc dostoieństwa tego, y tylo prożne do iego zapisu zostawuiąc mieysce. Jednák tytułem tym Kazimierz Wielki Arcy-Biskupy uczcił: *g* Wladysław Jagełło Prymasa *Vicarium suum* nazywa: á Jan Olbracht *Gubernatorem in Consiliis & maiestatis regiæ Authorem. h.* Tenże pierwszego Xiążęciá tytuł dzieie publiczne y Kancellarya, Arcy-Biskupom daie, rownie y Monarchowie postronni. Po śmierci Michała Krola Elektor Brandeburski tytułu tego Prymasowi ubliżył, przyczyna tego dana, że ile Xiążę Pruskie, pierwsze on miał po Krolu mieysce, według ugody w roku 1525 zawartey, *i* V. Iest rownie Arcy-Biskup Interreiem: o czym się mowiło wyżey. Pod niebytność także w Polsce Krola Arcy-Biskup rządzi: Tak rządzili ile Namiestnicy Krola, Arcy-

Biskupi, gdy Henryk Walezy do Francyi taiemnie uiechał, y gdy Zygmunt III. wyieżdzał do Szwecyi. W niebytności Krola Zygmunta III. Karnkowski Seym nakazał. A w niebytności także Zygmunta I. Piotr Gambrat Senatu radę złożył, y na Seymie Piotrkowskim przodkowanie trzymał: Toż mieysce trzymał Wężyk, gdy Władysław chorował. *k* VI. Władzą Prymasow zászczyca to także: że w nádgrodę prac, y Oyczyznie przysług pod *interregnum* łożonych: zalecania Ich moc tę maią, że z záprożnowanych urzędow y Starostw, niektore biorą, zaleceni przez nichże Maiestatowi. Tak Karnkowski za Zygmunta III. Derpskie Woiewodztwo y Starostwo Odalanowskie: Wężyk od Władysława IV Sieradzkie Woiewodztwo y Starostwo Wartskie: Łubieński od Iana Kazimierza, Sieradzką Kasztelanią y Starostwo Przedeckie, Prażmowski od Michała Płockie Woiewodztwo y Sekretarstwo większe, Olszowski od Iana III. Woiewodztwo Rawskie y Starostwo Wieluńskie, dla swoich krewnych otrzymali: *l* VI. Mieli dawnemi czasy Arcy-Biskupi Gnieźnieńscy prawo mo-

monety bicia, *m* pozwolone od Władysława Plwacza Xiążęcia Wielko-Polskiego: wolne łowy, od poborow wolność, z ktorych przywileiow pierwszy przeniesiony na stany: drugi y trzeci spolny Szlachcie. VIII. Władza y dostoieństwo Arcy-Biskupie okazałe niegdy y ztąd było, że Biskupy mianowane od Krola potwierdzał: y lubo w roku 1253 Hugo Kardynał y Poseł Papiezki w Polsce, władzy tey potwierdzania zakazywał Arcy-Biskupowi, do siebie ią przeciągaiąc, atoli władzą tę tenże Hugo Arcy-Biskupom nienaruszoną zawrocił, y tegoż samego roku Fulko Arcy-Biskup: Piotra Prawdzica na Poznańskie: Wita zakonu kaznodzieyskiego na Litewskie. Iędrzeia herbu Ciołek na Płockie, Biskupstwa potwierdzał. *n* Przykłady liczne tegoż potwierdzania Biskupow ukázuią dzieie: *o* Ustała władza ta po Ludwiku Krolu, y pierwszy uymę tey Arcy-Biskupiey władzy uczynił Scibor Biskup Płocki herbu Prawdzic, ktory nie przestawaiąc na swoim przez Arcy-Biskupa potwierdzeniu, szukał go w Rzymie roku 1381. *p* Lubo ieszcze w roku 1439.

Paweł Giżycki herbu Gozdawa, y od Papieża Eugeniusza IV: áponieważ wątpliwość zachodziła o ważności tegoż potwierdzenia, przeto, że Eugeniusz ten na Zborze Bazyleyskim (lubo nieprawnie) złożony był z Papieztwa, y od Wincentego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego potwierdzony. *q* R. także 1447. Wrocławski Biskup Mikołay, od wsi w ktorey się rodził, Nowak nazwany, u Arcy Biskupa Gnieźnieńskiego potwierdzenia swego na Biskupstwo toż szukał, y otrzymał ie. *r* IX. Do dostoieństwa Arcy-Biskupiego należy: że na Synody czyli Seymy duchowne Arcy-Biskupa Lwowskiego, y Biskupy wzywa. I że od klątew przez Biskupy inne włożonych rozgrzesza: iak rozgrzeszał Michał Radzeiowski Woiewodę Wileńskiego. *s* X. Mieysce Prymas w Senacie *t* ma pierwsze, o ktore za Kazimierza III. wszczęła się rożnica między nimże, y Biskupem Krakowskim á rázem Kardynałem Zbigniewem Oleśnickim, rostrzygniona przez Kázimierza w ten sposob: ážeby Kardynalska dostoyność nic nie ubliżała Arcy-Biskupiey, ále godząc obrządkow Rzymskich prawa, z Oyczystemi, żeby

by Arcy-Biskup, y Kardynał, na przemianę w Senacie bywali przytomnemi. *u* Roku 1740 pierwszego dnia Seymu, y ná pałacu y w Senatorskiey izbie, po lewey Krola stronie zasiádáł Kárdynáł Ian Lipski Biskup Krakowski, gdzie się Prymas, ktory Mszą S. uroczyście w dzień ten śpiewał nie znaydował: Kardynał zaś innych dni nie był widziány w Senacie. Gdy iednak w dzień rocznicy narodzenia do swoiego stołu Krol Senatory wezwał, mieysce u niego obydway to zasiadali, ktore im los naznaczał. Roku 1744. Mszą Kardynał śpiewał: á Krola do Kościoła Prymas z Senatorami zprowadzał. Zamilczeć się tu nie ma, iako prawa Kazimierza Iagellończyka o żupach solnych przody podpisał Zbigniew Kardynał y Biskup Krakowski, dopiero po nim Władysław Arcy-Biskup Gnieźnieński: tymże porządkiem podpisali list wcielenia Pruss *w* Kardynał y Arcy-Biskup. A zaś potwierdzenie práw y przywileiow Pruskich przody podpisał Iakub Arcy-Biskup y Prymas, tuż po nim Zbigniew Kardynał: rownie Posłowi Papiezkiemu nie ustępuie mieysca Prymas. Co gdy uczynił Ian Wężyk

żyk powszechną odniosł nagánę. Iana Kazimierza po iegoż uwieńczeniu, z Kościoła na Zámek Poseł Papiezki po prawey ręce, po lewey Prymas prowadził: y toż mieysce dáne im przy stole, ktorego żeby nie ustąpił Iędrzey Olszowski Arcy-Biskup umyślnie się od stołu Krolewskiego wymowił. x Zkąd łátwo wnosić; żeby mieyscá pierwszego innych Monarchow Posłom nie ustąpili Prymasowie, ktorego nie pozwalaią Papiezkiemu. Ma przecię Poseł Papiezki ten honor, że go Prymas odwiedza, czego innym Posłom iáko y Senatorom nie czyni. y XI. Prymásowie purpury używali zdáwná, czego potwierdzenie otrzymał Adam Komorowski Prymas od Papieża Benedykta XIV. roku 1749 dla siebie y Nástępcow. XII. Obrządek przyimowaniá Prymáſá na Seym przyieżdzaiącego do Wárszáwy, okázáłością się od innych rożni, ponieważ przytomni Senatorowie, iuż naprzeciw niemu niektorzy wyieżdzaią, iuż niektorzy swoie wysyłáią kárety: y że wieżdza przy odgłosie trąb y kotłow. Rownie, gdy na Pałác Krolewski idzie, wstęp Iego świętnieyszy czynią, iuż Iego osobę

osobę otaczaiący niektorzy Senatorowie; iuż oczekuiący przy pierwszych schodách na przyięcie Iego Krolewscy Paziowie y Podkomorzowie, y prowadzący go do zewnętrznego pokoiu, przy ktorego drzwiach Márszáłkowie, Koronny y Litewski znayduią się, między ktoremi do pokoiu Krolewskiego wchodzi: Krol trzy kroki przeciw Niemu wychodzi, y sąm na mowę przez niego miáną odpowiáda, y rękę do pocáłowániá podáie. Podobneż w osoby iego odprawádzeniu zachodzą czci obrządki. Ta zaś cześć raz każdego Seymu świadczona bywa Prymasowi, dni innych przed pokoiem Krola z Senátorami báwi. z XIII. Do okazałości Prymasa należy to ieszcze, że ma Marszałka y Krucygerá, to iest Kánonika ktory krzyż przed nim nosi. Márszáłkiem bywá Senator, y są przykłády, że Marszałkámi Prymáſow byli Kásztelánowie wyższego rzędu: iako to Stánisławá Kárnkowskiego, Inowrocławski: Adama Komorowskiego, Rawski, Kásztelánowie. Márszáłek ten przed Prymáſem po lewey iegoż stronie (gdyż práwą *Cruciger* trzymá) láskę niesie prosto; álbo pieszo, gdy

też

też Prymás pieſzo idzie, albo na koniu, gdy tenże iedzie karetą. W przytomności Krola laska ſpuſzczana bywa, áni iey nie noſzą na zámku Krolewskim, y w Senacie, gdzie láski Márſzáłkowſkie, Koronne y Litewskie, znáyduią ſię. Dáwnieyſzych czaſow, w niebytności Koronnego y Litewſkiego Marſzáłkow, Prymáſowſki noſił láſkę przed Krolem. Czego przykładow po Zygmuncie Auguście nie ukázuią dzieie, bo ieżeli kiedy nie znáydowali ſię przy Krolu Márſzałkowie, tedy, urząd ich záſtępowáli inni *Ex Miniſterio.* Marſzáłek Prymáſowſki má przy dworze Prymáſa zwierzchność nád ludźmi iegoż dworu: ktorzy iednák ieżeli w czym wykroczą na mieyſcu gdzie ſię znáyduie dwor Krola, wládzá kárániá ich do koronnego w koronie, do Litewſkiego w Litwie, Márſzáłkow náleży. *aa* Kruciger Prymáſa ieden z Kánonikow Katedrálnych bywá, ktory krzyż po práwey Prymáſá ręce nieſie pieſzo, álbo ná koniu, podług tego, idzie pieſzo? czy iedzie Prymas? krzyż ten náwet w Senácie trzymá. Oprocz tego má Prymas ſwoich, Kanclerza y Referendárzá, z duchownych porządku, y innych

innych Dworu Urzędnikow. Ma gwardye y iemu ſamemu gdy w Warſzáwie báwi, przy Krolu godzi ſię kotłow używ ać, gdy do ſtołu zaſiada. XVI. Jeſt ſtáre Kázimierza Wielkiego práwo, ktore kárą pieniężną káráć tych wſzyſtkich káze, ktorzyby ſię do broni na kogo porwali, albo zelżyli ſłowy w obecności Prymaſa. *bb* XV. Prymáſowi poſtronni Monárchowie *Reverendiſſimi* tytuł daią. *Celſiſſimi Illuſtriſſimi ac Reverendiſſimi* prywatni. Owſzem Olſzowſki Arcy-Biſkup świádczy: że mu Krol Duńſki, dáł nádpis w liście: *Celſiſſimi.* Pápież mu piſze: *Reverendiſſimi in Chriſto Patris. cc.*

(*a*) *Nieſiecki w koronie t. 1. f. 15.* (*b*) *Tenże tamże* (*c*) *Tenże L. c.* (*d*) *Vol. Leg. t. 1. f. 171* (*e*) *Nieſiecki w koronie t. 1. ff. 17. y 18.* (*f*) *Lengnich Jur. publ. l. 3. c. 5. §* 14. (*g*) *Olſzowſki de Archie: Gnes. c. 4. §* 14. (*h*) *Nieſiecki L. c.* (*i*) *Lengnich L. c. f. 72.* (*k*) *Hartnoch L. 2. c. 1. f. 252.* (*l*) *Lengnich L. c. f. 74.* (*m*) *Długoſz L. 6. f. 647.* (*n*) *Idem Lib. 7. ff. 732. y 733.* (*o*) *Olſzonſki L. c. c. 2. art. 9. §. 1.* (*p*) *Bielſki w Kronice f. 253.* (*q*) *Długoſz L. 12. f. 720.* (*r*) *Idem L. 13. f. 32.* (*s*) *Lengnich*

gnich L.3.c.2.§ 19.f.77. (*t*) *Vol. Leg. t 1.f.* 171 (*u*) *Ibid:* (*w*) *Ibid. ff. 169. 178. 230.* (*x*) *Lengnich L. c.* (*y*) *Idem L. c.* (*z*) *Idem L. c.* (*aa*) *Idem L. c.* (*bb*) *Vol. Leg. t. 1. ff. 53 tit.* De eo qui coram (*cc*) *Olszowski L. c. §. 2.*

ROZDZIAŁ III.

O WOIEWODACH y KASZTELANACH.

ROzdział ten dwa paragrafy zawrze: I. O Woiewodach, y tych Senatorach ktorzy między Woiewodami się mieszczą. II. O Kasztelanach większych, iako y o Kasztelanach mnieyszych, czyli Powiatowych, nauczy.

§ I.

O Woiewodach, y tych Senatorach, ktorży się między Woiewodami mieszczą.

I. NAzwiska Woiewodow iáki początek? y iaka stárożytność? *Odp.* I. Nazwisko Woiewodow bierze się od słow: woynę wodżę: Zkąd Woiewoda oznacza iedno, co woyny Wodz: Zowią się Woiewodowie ciż po łácinie *Pálatini:* ktorego łácinskiego nazwiská początek, *à palatio:* Nosili zas nazwisko to u Rzymian, Grekow

kow y Frankow, ci, ktorych, Monarchowie w pałacu swoim do rady używáli: A ponieważ Krolowie y Xiążęta Polskie do rady zdawna przybrali Woiewodow, dla czego *Palatinorum* nazwisko przy Woiewodach zostało: á zaś Woiewodztwom w ktorych oni woyny Wodzámi byli, przyswoione *Palatinatuum* imię. II. Stárożytność Woiewodow nazwiska y urzędu wywodzą niektorzy od dwunastu Woiewodow, ktorzy dwakrotnym zawrotem, po zeszłych Lecha y Kraka Fámilyách, rząd trzymáli Národu, ták Kromer, Miechowita, Długosz, (*a*) świadczą. Kádłubek názwiská Woiewodow nie wspomina nigdźie: y gdy pod Bolesławem III. o Skárbimierzu pisze (ktorego Bielski Hetmanem Krywoustego (*b*) zowie: á zaś Niesiecki z Długosza y Kromera świadectw, Woiewodą) *Sacri palatii Comitem*, názywá go: A zaś Mikołaia Woiewodę Krakowskiego rownie iak y Skarbimierza: *Comitem & palatii Principem.* Zkąd Lengnich wnosi, że *Palatinorum* dáwnieysze u nas nazwisko, y dopiero Woiewodami się zwać zaczęli, gdy ich nie tylo do rady, ale y do woyny wodzenia przyzywali

zywali Monarchowie naſi. (c) Wſzakże ſtarożytność nazwiſka Woiewodow nie ztąd tylko ſię ukazuie zaraz, że Boguſał Piſarz polſkich dzieiow po Kadłubku bliſki, urząd noſzących *Palatinorum*, nazywa *Militiæ Principes*, y tenże ſam Krákuſa, pierwſzym z dwunaſtu Woiewodow być mieni, u tegoż Lengnicha, nim wynieſiony był ieſzcze ná páńſtwo. *d* Nieſiecki owſzem dowodzi, że ieſzcze pierwſzego roku po Narodzeniu Páńſkim iuż w tym páńſtwie, y Woiewodztwa były, y ich herby: y rzecz tę świádectwem z Tacyta wyiętym wſpiera. *e*

(a) Hiſt. Pol. L. 1. f. 58. (b) f. 59. tit. Na drugi. (c) Jur: publ. L. 3. c. 6. §. 1. ff. 116. 117. (d) L. c: (e) W koronie t. 1. ff. 98 99.

II. Ktorzy z Senátorow między Woiewodami? y z iákiey przyczyny mieyſce máią? *Od* Wileńſkiemu y Trockiemu Kaſztelánowi, y Stároście Zmudzkiemu ſtarożytne polſkie práwá wyznáczyły między Woiewodami mieyſce, y między temiż náypierwſze Kaſztelánowi Krákowſkiemu. A to z tych przyczyn; I. Co ſię przodkowania w Senacie ſwieckim Kaſzteiáná Krákowſkiego tycze,

tycze, przyczyny tego Dzieiopiſárze náſi naznaczaią rożne, o czym wyżey *a* Káſztelánom Wileńſkiemu y Trockiemu, y Stárośćie Zmudzkiemu danego między Woiewodámi mieyſcá, ztąd przyczyna ta ieſt: że ponieważ dawnieyſzemi czaſámi w Litwie, dway tylko Woiewodowie, y tyluż było Káſztelánow, Wilenſki y Trocki, inne zaś kraie przez Stároſtow y Krolewſkich Namieſtnikow rządzone bywáły, gdy tedy Woiewodowie inni w Litwie po Káſztelánách ſtánowieni byli, tym, nád támtych, wyżſze pozwolone mieyſce, ile dáwnieyſzym. Táż przyczyna za Stároſtą Zmudzkim obſtawa, ktory z Káſztelánámi dopiero wſpomnionemi wyżey, nád Woiewodow poźniey poſtanowionych podpiſał uroczyſte Narodow tych dzieie. I gdy Korona z Litewſkim Xięſtwem w iedne ſię Rzeczypoſpolitey wcielały ciáło, między Kaſztelániámi temi z Stároſtwem Zmudzkim á Woiewodztwy, tenże przodkowániá ich zátrzymány porządek.

(a) t. 1. L. 1. f. 155.

III. Jáká ieſt Woiewodztw y Woiewodow w Polſce ſtarożytność w ichże oſobney

D ſobney

ſobney ſzczegulności? *Odp.* Dzieiopiſárzy naſzych pioro zámilcza wiele zdáwná Woiewodztw było, y tylko o dwunaſtu Woiewodách czyni tylekroć wzmiánkę: Krakowſkie, Poznáńſkie, Sendomierſkie, Sieradzkie, Łęczyckie, Kuiáwſkie, Płockie, Mázowieckie, Rawſkie Woiewodztwa y z nimi, Wrocławſkie y Głogowſkie zdaią ſię być náyſtárożytnieyſze. Po odpadnieniu Sląſká od Polſki, do Senatu Swieckiego w Polſzcze inſze krzesła wſtąpiły w wieku piętnáſtym: Inowrocławſkie, Ruſkie, Podolſkie, Lubelſkie, Bełzkie, Chełminſkie, Málborſkie, Pomorſkie: w wieku záś ſzeſnáſtym przy oſtátnim z Polſką Litwy ziednoczeniu Wileńſkie y Trockie Woiewodztwa y Káſztelanie, Stároſtwo Zmudzkie, Kiiowſkie, Wołyńſkie, Smoleńſkie, Połockie, Nowogrodzkie, Witebſkie, Podláſkie, Brześciańſkie, Mściſławſkie, Bráclawſkie, Minſkie: Potym Inflantſkie, Derpſkie, Parnawſkie, [ále oſtátnie te dwá uſtáły] á po tych w wieku ſiedmnáſtym Czerniechowſkie o czym wyżey. Nieſiecki w koronie t. 1. ff. 99. 100.

IV. Ktorych urzędow piáſtowánie zakázáne ieſt Woiewodom? *Odp:* I. Woiewodá Woiewodztw dwu, rządu y doſtoieńſtwa trzymáć nie może; iáko, áni rázem być Káſztelánem lub piáſtowáć godność *Miniſtri Senatorii Ordinis:* Zkąd czuły ſię być obrážonemi Stány Rzeczypoſpolitey, gdy Kázimierz III. *a* Woiewodztwo Krákowſkie zlecáł Káſztelanowi Sendomierſkiemu, wráz y Márſzáłkowi Koronnemu, roku 1477. II. Dáwne prawa przepiſuią, żeby Woiewoda urząd Woiewodzi zkłádáł, gdy bierze urząd z porządku *Miniſteriorum Senatorii Ordinis. b* Są iednák ſtarodáwne przykłády *c* Woiewodzkiey godności, z temi urzędámi piáſtowáney. A záś poźnieyſze dzieie ukázuią, że wielu Woiewodztwá honor zkłádáło, dlá otrzymánia urzędu tegoż. Tak Karol Tarło z Woiewody Poznáńſkiego był Podkánclerzy; Ták, Rafał Leſzczyńſki z Łęczyckiego, lánlerzy Prebendowſki z Málborſkiego; Ián Czápſki z Chełminſkiego, Károl Siedlnicki z Podláſkiego, Woiewodztw, Podskárbiemi ſtánowieni. Przed złączeniem Senatu Litewſkiego, z Koronnym, Stároſtowie Zmudzcy, iuż Kaſztelanami, iuż rázem Wo-

iewodámi bywáli w Litwie. V. Woiewodowie Starostw grodowych w koronie trzymáć nie mogą, oprocz Pruff, gdzie każdy Woiewodá Stárostą iest, iako też y w Litwie. Wszákże rozumieć się to má o Stárostwách położonych w tymże Woiewodztwie grodowych, ponieważ grodowe w innych Woiewodztwách, á nie grodowe w swoim właśnym trzymáć może káżdy Woiewoda. Mogą iednák Woiewodowie y Kasztelánowie Wielkiemi lub polnemi być Hetmánámi, ták w Koronie iáko y w Litwie, co zwyczáy sám ukázuie. VII. Woiewodom Pruskim pozwálá práwo być Pruskiemi Podskárbiemi; ták rázem urząd ten sprawowáli, Micháł Bielinski, Fráncifzek Bielinski, Páweł Dziáłyński, Ján Kos, Ján Bąkowski, Tomász Dziáłyński, Wládysław Łos, razem Podskarbiámi, y rázem w Prusiech Woiewodámi byli. Ján Kostká nie przestáł być Podskárbim Pruskim, gdy w roku 1574 brał Woiewodztwo Sendomierskie. (*a*) *Długosz L. 13. 557. c. Negotiis* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 296. tit. de officiis. t. 2. f. 676. O sposobności* (*c*) *Bielski w Kronice ff. 556. 568.*

V. Jáki

V. Jáki iest Woiewodow urząd? *Odp.* Oprocz tego co Woiewodom z innemi Senatorami iest spolno: Woiewodowie Sądy Woiewodzinskie odpráwuią, y przez wysadzonych od siebie Podwoiewodzych (ktorzy (*a*) Szlachta y Ziemianie osiádli być powinni y do spráwowániá wiernie urzędu obowiązáni przysięgą) wyznaczaią rzeczom przedaynym cenę, miáry postanawiaią, sądzą żydow. Co Woiewodowie osobą swoią na pospolite ruszenie Szlachtę Woiewodztwa swoiego prowadzić winni. Krákowski, Poznański, Wileński, Sendomirski, Káliski, Trocki Woiewodowie od skárbu Koronnego Rzeczypospolitey klucze osobne maią. (*b*) Tytuł Woiewodom w práwie: *Magnifici*, Wielmożnego daią. Prywátni ie nazwiskiem, Jaśnie Wielmożnych czczą.

(*a*) *Vol. Leg. t. 3. f. 697. tit. O Podwoiewodzych f. 808.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4. 157. f. 1035. §§ Aby skarb.*

§ II.

O KASZTELANACH WIĘKSZYCH y MNIEYSZYCH.

I. Jaki początek nazwiska Kaszte-

lanow? urząd? dostoieństwo? *Odp.* I. Kásztelanowie od Łacinskiego słowá *Castellum*, co znaczy miasteczko obronne, twierdza, zamek; nąd ktoremi maiący zwierzchność Kásztelanami nazwáni, á okolica cáłá Kásztelánią. Bogufał wieku trzynástego Dzieiopis niektore Kasztelanie liczy: Sieradzką, Spiską, Przemyślką, Chełminską, Lędzką, Gnieźnieńską, Santocką, Łowicką. Tenże świádczy że w roku 1256. wielu ludzi z Kasztelanii Nakielskiey do dobywaniá zámku *Ráciązkiego* poszło, y że Kasztelania Santocka, á nie sam zámek dány był w posagu roku 1260: Z czego się ukazuie: że dawniey Polská na Kasztelánie podzielona byłá. Teraz Kasztelánia nie Prowincyą oznacza, ále urząd: y teraz práwie w zwyczaiu *Castellorum* wzmiánka ustała, nastąpiła inna *Castrorum* czyli Grodow, zkąd nazwisko Stárostow grodowych, Sądow grodowych y Grodow. *a* II. Kasztelanowie dawnych czasow nie tylko rządy zamkow trzymáli, ále też nád cáłą Kásztelanią zwierzchność mieli, y Sądy do nich należały, zkąd im też práwo Kázimierza Wielkiego na Seymie w Wiślicy miá-nym

nym; Sędzich názwisko *b* daie: y mieysca imże wyznacza ná ktorychby zkłádáli sądy, iáko to Kásztelánowi Krákowskiemu: Krakow, Iędrzeiow, y Wieliczkę. *c* Teraz Sądow Kasztelańskich wzmiánki nie masz, y zdáie się, że na ich mieysce Sądy Grodzkie Stárościnskie y Podwoiewodzinskie nastąpiły. Wszakże teraz pod czas pospolitego ruszeniá Szláchtę swoich Powiatow y na popisy Kasztelanowie do Woiewody prowadzą, y są pierwszemi po Woiewodach Wodzámi. *d* III. Lubo iednák Kasztzelánowie Sędziámi być przestali, zostáią iednák rownie iák dáwno Senátorámi: ktorych do rády wraz z Woiewodami wzywáno: y w wyroku *Kazimierza* W. ktorym sąd Magdeburski przenosił *Krol* tenże do *Krákowá*, y ustanawiáł, kilkákrotnie *Kasztelanowie* się kłádą przed Woiewodámi. *e*

(*a*) *Lengnich Jur. publ. L. 3. c. 7. §. 1.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 7.* (*c*) *Ibid. f. 8.* (*d*) *Ibid. f. 392.* (*e*) *Długosz L: 9. §. 1106. 1107. 1108. 1109.*

II. Jákie są práwa o *Kasztelanach* względem piastowániá innych godności y urzę-

urzędow? *Odp.* I. *Ministeria* Senatorskie przez Kasztelánow; rownie iak Woiewodow piástowáne być nie mogą; áni urzędy wráz Woiewodzinskie: Wszákże *Krzysztof* Szydłowiecki *Kasztelán Krákowski* był *Kanclerzem*. Ián Dulski *Kasztelan* Chełminski był Podskárbim, Stánisław Máciejowski *Kasztelán* Sendomierski był Marszałkiem nádwornym. *a* Ian Fryderyk Sápieha w roku 1735. złożył *Kasztelanią* Trocką, gdy urząd brał, *Kanclerzá* Wielkiego Litewskiego. II. Mogą zaś, ták Woiewodowie, ták y *Kasztelánowie* hetmánić woyskom: ták urząd Hetmána sprawowáli: *Krákowscy* y Lwowski w koronie. Wileński y Trocki w Litwie, *Kasztelánowie*. III. Nie mogą rownie *Kasztelánowie* w tych Woiewodztwach gdzie *Kasztelanami* są Stárostw grodowych trzymać: krom Kásztelána Krákowskiego. Jednákże Piotr z Számotuł Poznáński, Wincenty z Granowá Nákielski, Stánisław Ostrorog Międzyrzecki, Piotr Skorá z Gáykąliski, Ian Ostrorog Poznáński, Łukasz Gorka Poznański, Woyciech Czarnkowski Santocki, Kasztelánowie Stárostámi generálnemi Wielkopolskiemi wráz byli. *b* Nie mogą tákże Kásztelánowie urzędnikámi ziemskiemi być, krom Pruss gdzie Podskárbiámi Ziem Pruskich bywáią niekiedy. Ani Koronnemi lub Litewskiemi: Był iednak Adám Kazanowski Podkomorzym *Koronnym*. *c* Roku 1638.

(*a*) *Niesiecki w Koronie t. 1.* (*b*) *Tenże tamże.* (*c*) *Lengnich L. c. supra* § *IV.*

III. Jáki iest podział *Kasztelanow*? y tytuł? *Odp.* Lubo *Kasztelanowie* powagą sobie są wszyscy rowni, dzieli ich iednák práwo, *a* na większych y mnieyszych, czyli wyższego y niższego rzędu. Uchwálá Seymu miánego w roku 1673 dzieli ich na krzesłowych y nie krzesłowych: *b* ktorych porządek mász wyżey położony y liczbę. *Kasztelánowie* niższego rzędu zowią się też Powiátowemi, ponieważ názwisko swoie nie od Woiewodztw ále od Powiátow (lubo nie wszyscy) biorą. *c* II. W tytule między większemi y mnieyszemi Kasztelánámi roznica tá záchodzi, że pierwszym dzieie publiczne tytuł *Magnificorum* Wielmożnych dáią, drugim *Generosorum* urodzonych. Prywátni wszystkich *Jaśnie Wielmożnych* nazwiskiem czczą.

[a] *Vol. Leg. t. 2. f. 778. (b) Vol. Leg. t. 5. ff. 169. 170. tit. Dignitárze. (c) Vol. Leg. t. 4. f. 13. y 14. tit. Kaſztellania.*

ROZDZIAŁ IV.

O Senacie z Miniſtrow rzędu Senatorſkiego złożonym.

W Rozdziale tym mowić będziemy: Nayprzod o Miniſtrach tych w powſzechności, potym w ſzczegulności o Marſzałkach Wielkich y Nadwornych, Kanclerzach y Podkanclerzach, Podſkarbich WW. Koronnych y Litewſkich, paragrafami tyląż.

§ I.

O MINISTRACH rzędu Senátorſkiego w powſzechności.

I. JAk dáwno w Senácie *Miniſtri* czyli naywyżſi *Krolá* y Stánow Urzędnicy y Sprâwcy záſiadáią? wielu ich? y iáki zácho wuią przodkowániá porządek? *Odp.* I. *Koronni*, zdáie ſię, że około roku 1504 do Senátu przypuſzczeni, kiedy Alexander *Krol* na Seymie w Piotrkowie miánym ſtánowił, ážeby Podskárbi W. *K.* náležáł do Senatu. *a* Poźniey nieco Márſzáłek Nádworny wezwánym być muſiáł do Senatu, ktory niżſze po Podſkárbich zaſiada mieyſce. Litewſcy po złączeniu Korony z Litwą na wzor polſkich poſtanowieni y pomieſzczeni w Senacie. II. Liczbá ich y porządek tákowy ieſt: Márſzáłek W. K. y W. L. Kanclerz W. K. y W. L. Podkanclerzowie KK. y LL. Podſkárbiowie Wielcy, Koronny y Litewſki, Marſzałkowie Nádworni K. y L. (*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 297.*

II. Miniſtrow w Senacie iaki zaſiadania porządek y mowienia? *Odp.* W Senacie zaſiadaią naprzeciw Tronu, gdzie po iedney ſtronie ſali pięć krzeſeł, tyleż po drugiey ſtoi. Márſzałkowie K. y L. w śzrodku záſiadaią z laſkami, po boku Marſzałka Koronnego Miniſtrowie inni Koronni. A po boku Litewſkiego Litewſcy, zawieraią obydwa boki Marſzałkowie Nádworni oboyga Narodu. II. Mowy miewaią po Kaſztelanach: Wſzakże przerwa w tym zachodzi ponieważ po zakończonyeh przez Kaſztelany mowach, ſwe dopiero nazaiutrz lub poźniey Miniſtrowie miewaią. I gdy roku 1701 iednego z Kaſztelanami dnia rzecz

rzecz mieli, żeby ten przykład zwyczaiowi dawnemu nie ubliżał, warowali sobie. (*a*) Mewaią zaś mowy porządkiem przez odmianę Koronnego z Litewskim Ministra. Przerwa ta czasu nie zachowuie się w dawaniu kresek na Sądach *relationum*, áni, gdy się Krol z przytomnemi Senatorami naradza. *Lengnich L. 3. c. 8. ʃʃ 2. f. 150.*

III. Jakie są prawa Oyczyste względem piastowania przez *Ministros Statûs* urzędow innych? *Odp.* I. Stanowieniem Alexandra Krola waruie się że *Ministri statûs* Woiewodami, ani Kásztelanami być nie mogą: y Biskupstw nie trzymać duchowni Pieczętarze (*a*) tamże mianowanych. II. Mogli iednak dawnieyszemi czasami być Hetmánámi: Czego poślednieysze stánowienia zawracaiące w praw klubę, co z niey wypadło (*Exorbitantias* zowiemy) zakazuią. (*b*) III. Dopieroż żeby ieden, *Ministrorum statûs* urzędy dwa sprawował, waruią prawa. (*c*) Ukazuią iednak dzieie; iáko Bogusław Leszczyński Podskárbstwo z Podkanclerstwem, roku 1658: Hieronim Lubomierski Márszáłkostwo Nadworne z Podskárbstwem trzymali. (*d*) IV. Owszem, dwá *Statûs Ministeria* Fámilii iedney dawane być nie powinny; álbo z nich iedno, y Hetmána urząd: (*e*) Co też przyięła Litwa na Seymie wybierania Augusta II. przez porownanie práw swoich, z polskiemi. V. Mogą być iednak, Starostami grodowemi: iako też w Prusiech Podskarbiemi Pruskiemi, co ukázuie zwyczay.

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 296. tit. de Off.* (*b*) *Ib. t. 5. f. 13. tit. De incompatilibus* (*c*) *Ibid. Konst. 1565. t. 2. f. 674. tit. O sposobności.* (*d*) *Niesiecki w koronie t. 1. ff. 263. 268. y Lengnich L. c.* (*e*) *Vol. Leg. t. 5. f. 860 & sequ. tit. Coaequatio.*

IV. *Ministeria* te czyli dożywotnie? obowiązek iaki bytności ich przy Krolu? tytuł? *Odp.* I. Gołębioski związek, urząd *Statûs Ministrorum*, dwiema laty określáł, po ktorych by go upłynieniu składáli, y sprawę dawali z niego, ále, lubo następuiący Seym związek ten za nieważny uznaiąc, ustawę tę, związku tego od swey niewáżności wyłączáł, (*a*) átoli urząd ten, iák zdawna bywał, zostaie dożywotnim, chyba że go ciż złożą, posunieni na wyższe krzesło. II. *Ministri Statûs* przy Krolu, albo

bo przynaymniey z nich niektorzy znáydowác śię obecni máią, y ieden z Pieczętarzy: III. Tytuł zwyczaynie śię im dáie ten co Woiewodom, lub gdy ci duchowni co Biſkupom.

(*a*) *Vol. Leg. t. 5. ſ. 89. tit. A lubo ceſſat.*

§ II.

O MARSZAŁKACH *Wielkich y Nadwornych w Koronie y Litwie.*

I. JAka ieſt Márſzáłkow liczba? Urzędu tego początek? obrządki iegoż odbierania? przyśięga? urząd? mieyſce y dalſzy ſtopień doſtoieńſtw? *Odp.* Marſzałkow cztérech śię liczy: Koronny y Litewſki Wielcy: Koronny y Litewſki Nadworni: II. Nieśiecki początki urzędu Marſzałkow zkłada na czaſy Kazimierza Wielkiego y pierwſzego kłádzie Dobieſławа Fredra herbu Bończa około roku tyśiącznego trzechſetnego po ſześćdzieśiątym. (*a*) Długoſz też wzmiankę Marſzałka czyni, w opiśie obrządkow (*b*) pogrzebu Kazimierza Wielkiego roku 1370. y 1389. II Marſzałkom nowo poſtanowionym laſka albo przez Marſzał-

Marſzałka innego, álbo przez Kanclerze oddawana bywa. Tak roku 1603 Podkanclerzy: Roku 1740 Marſzałek Nadworny w niebytności oboyga Narodu Marſzałkow Wielkich, oddawał Nadwornemu Marſzáłkowi: Na mowy oddawaiących laſkę, odpowiadaiący ci, co ie biorą, przyſtępuią po daney odpowiedzi do pocáłowania Krolewſkiey ręki, po niey naſtępuie przyśięga, á po wykonaney przyśiędze mowę maią dziękczynienia Krolowi. III. Przyśięgá czyniona przez Marſzałki zawiera obowiązek chowániá wierności w ſprawowániu tegoż urzędu, y pilności wſzelkiey, bez względu na ſzczegulny pożytek; táiemnicy ſobie od Krola y Senatu powierzonych rad: odwracania podług możności nieſzczęśliwości Oyczyzny: ſpokoyności powſzechney wſzyſtkich y względu na doſtoyność każdego przeſtrzegánia przy Dworze Krolewſkim, zgoła pełnienia práw, ktoremi urzędu tego ſpráwowánie ográniczone mieć chcą Stány, lub rozprzeſtrzenione: (*c*) IV. Urzędy inne y obowiązki Márſzałkow maſz w práwie wypiſane, (*d*) gdzie też Márſzałkow toż práwo, Dworu Krolewſkiego obrząd-

obrządkow wszystkich Sprawcámi, álbo iák tam czytasz (*Ceremoniarum omnium & Curiensium Magistros* zowie. Do nich náleży rząd y sąd nie tylo Dworzan pokoiowych y innych przy Dworze Krolewskim báwiących się, ále y tych wszystkich ktorzyby w pewney od pałacu odległości pokoy mięszáli y wszczynali zámieszki: y są przykłády, iuż śmiercią, iuż grzywnámi, iuż więzieniem zkáránych od sądu Márszáłkowskiego nie tylko Szláchty y Paniąt znamienitszych, ále w roku 1652 y *Ministra Statûs* (*e*) Zwierzchność tę sprawuią Marszałkowie gdziekolwiek się Krol znáyduie. Zeby zaś wiedziáno ktorych się strzec występkow trzeba, y ktore pod Sąd Márszáłkowski podpadaią, ukázuie práwo y wszystkim widomo czyni wyrážáiąc ártykuły według ktorych urząd Márszáłkowski ludzie występne káráć má. (*f*) Do ktorych występkow sądzenia obowięzuie toż práwo Marszałkow pod pogrożką utraty urzędu. (*g*) Ze zaś Marszałkowie są rożnemi zábáwámi záprzątnieni, dlá czego, żeby sprawiedliwość uszczerbku ztąd nie miáłá, máią ci Sędziego y Pisárzá w Koronie y Litwie

Litwie przysięgłych, ktorych bespieczeństwo iáko Posłow Ziemskich mieć warowne chce ustawa dana roku 1678. przydaiąca y to, żeby Sędziowie ci y Pisarze do żadnego sądu pociągani nie byli pod czas Seymu,y cztery Niedziele przed Seymem y po Seymie tyleż.(*h*) Maią rownie Marszałkowie dla łatwieyszego swawoli y zamięszań poskramiania chorągiew żołnierzy po Węgiersku przybranych, Krukami nazwanych,ktorzy 150 porcyi z skarbu Rzeczypospolitey biorą, y zwierzchności Marszałka podlegaią. V. Urząd też Marszałkow iest, rzeczom przedáynym na dwor Krolewski wymierzać cenę, y rzemieślnikom,do ktorych też targowe należy: Co oboie z Hetmanami Marszałkowie dzielą, gdy Krol zostaie w woysku: W naznaczaniu zaś ceny zwyczaiem się miarkować maią. W Pruskich miastach cena y targowe należy do urzędu. (*i*) Jeżeli nowotność iaka ma być do Dworu Krolewskiego wprowadzona, wolą Krola przody wyrozumiewaią Marszałkowie: ták w roku 1740. tym co na pokoiach Krola w Warszawie przebywać mieli,opisany sposob żáłoby, y ksztalt oboyga

oboyga płci ludziom, ktorą też Dwor nosił z przyczyny Cesarza śmierci. Jeżeli też ktory z postronnych Posłow przyieżdza, obwieszcza Marszałka, ktory mu gospodę naznacza, czas y sposob sprawowania poselstwa u Krola oznaymuie. (*k*) Rownie Senatorom y Posłom Ziemskim na Seymach gospody wyznaczaią Marszałkowie: y pole wybieraniu Krola wymierzaią, o czym wyżey. VI. Nad to zlecaią Marszałkom prawa, (*l*) ażeby pilne oko mieli na Cudzoziemcow, żeby się nie mięszali w publiczne Oyczyzny zabawy, y żeby liczba ludzi Narodu Saskiego przy Kancellaryi Saskiey nie była powiększana. Do Marszałkow rownie należy, ażeby się w Senatorskiey izbie wszystko przystoynie działo, gdzie ieżeli szelest iaki powstaie, uciszenie laski uderzeniem nakazuie: Głosy Senatorom swym porządkiem rozdawa nie tylko na Seymach, ale y na Senatu radach, y na Sądach *relationum*. Także ieżeli Krola Posłowie z izby poselskiey witać przychodzą, albo *pacta conventa* czytać, albo Senatu rady, lub inne zabawy przy Krolu przedsiębrać, Marszałek ogłasza: y gdy się izba Poselska

selska z Senatorską złączy, szatunek głosow do Marszałka należy. Gdy Krol gdzie idzie, Marszałkowie przed nim idą z podniesionemi laskami: y między Marszałkami a Krolem nikt szrodkować nie może, ani Krolowa nawet, ktora nie obok z Krolem idzie, ale za nim: toż się zachowuie, gdy Krol wieżdza uroczystszą okazałością do miast. VII. W niebytności Kanclerzy Marszałkowie od tronu odpowiadaią: Czego przykład ukazuie rok 1606 kiedy Krola przepraszaiącym Rokoszanom odpowiadał Marszałek. Rownie Marszałkowie Kanclerzow obwieszczaią, gdy albo obydwu razem Krol stanowi, albo gdy Podkanclerzy na Kanclerstwo wstępuie: Czego przykłady przywodzi Lengnich. (*m*) VIII. Dawnych czasow władza woysk w niebytności Hetmanow przy Marszałkach, ieżeli ci w woysku przytomnemi byli, zostawała: ktorey użył Marszałek w roku 1626. (*n*) IX. Gdyby Krol w Jnflanciech się albo Kurlandyi znaydował, tedy Marszałkowie oboyga Narodow dzielic między siebie urzędy Marszałkowskie maią. (*o*) X. Zeby zaś przy boku Krola nigdy na iednym przy-

 nay-

naymniey z Marſzałkow nie zbywáło, tedy uczynili Marſzałkowie ſpolną o tym ugodę, y zapiſali w Grodzie Warſzawſkim, ktorą też prawo wyraźne (*p*) ztwierdza. XI. Po śmierci Krola zwierzchność przy ciele Krola Marſzałkowie maią zleconą. (*q*) y rząd ludzi do ſtraży iegoż y ochędoſtwa á przyſtoyności wyznaczonych. Także gdy na Seymie obierania Krola, Sądy powſzechne Kapturowe, miáſto Márſzałkowſkich bywaią uſtánowione, záwſze ſię między Sędziami Kapturowemi Marſzałkowie znaydowáć maią. (*r*) XII. Márſzałkowie Nadworni urzędu ſwego nie ſprawuią przy Krolu w obecności Marſzałkow Wielkich: ktory w ich niebytności na nichże zupełnie zpada. (*s*) Tak roku 1740 dla choroby Marſzałka Koronnego Wielkiego, w niebytności Litewſkiego, przy ſamych Nadwornych Marſzałkach urzędu tego zoſtawało: A zaś na koronacyi Auguſta III ſprawowanie przy ſámym Nádwornym Litewſkim Marſzałku dla niebytności innych. Jeżeli żadnego, gdy Krol w Koronie, z Marſzałkow Koronnych niemaſz, urząd ich Litewſcy ſprawuią. Práwo Alexandra Krola każe

áżeby

áżeby gdy odieżdza od boku Krola Marſzałek, zlecał ſwoy urząd Marſzałkowi Nadwornemu. (*t*) XIII. Stopień Marſzałkow Nadwornych zwyczayny bywa do Marſzałkoſtwa W. Lubo w tym práwa władzy Krola doſtoieńſtw ſzafowniczey nigdzie nie obowięzuią, y ſą przykłady Marſzałkow W W. ſtanowionych z pominieniem Nadwornych. Tak poſtanowiony w roku 1566 Mikołay Zebrzydowſki, y w roku 1603 Zygmunt Myſzkowſki: Za czáſow Kazimierza Jana, Jan Sobieſki w Koronie, y Alexander Połubinſki w Litwie. (*u*) Marſzałkami gdy to piſzę, ſą: Franciſzek Bielińſki W. K. Ignacy Ogińſki W. L. Jerzy Mniſzech N. K. Jozef Xiążę Sánguſzko L. N.

(*a*) *W Koronie t: 1. ff. 250, 669.* (*b*) *Lib. 10. f. 9. y f. 124.* (*c*) *Vol. Leg. t. 5. f. 644.* (*d*) *Vol. Leg. t. 1. f. 295.* [*e*] *Kochowſki Annal. Pol. L. 5. f. 304. Załuſki Ep. t. 1. p. 2. ff. 1514. 1515.* (*f*) *Vol. Leg. t. 5. à fol. 645. ad 650.* (*g*) *Vol. Leg. t. 6. f. 60. tit. Beſpieczeńſtwo władzy.* (*h*) *Vol. Leg. t. 5. f. 650.* (*i*) *Ibid t. 1. f. 295.* (*k*) *Lengnich t. 8.* (*l*) *Vol: Leg. t. 6. f. 237. tit. Krom tego.* (*m*) *L. 3. c. 8.*

§ 22. f. 167. (n) *Piasecki Chr. f. 384.* (o) *Vol. Leg. t. 2. f. 1265. tit. Marszałkow władza.* [p] *Ib. t. 4. f. 134.* (q) *Vol. Leg. pod rokami 1648. 1674. 1696. 1733. w konfederacyach.* (r) *Załuski Ep. t. 2. ff. 6970.* (s) *Vol. Leg. t. 1. f. 295.* (t) *Ibid.* (u) *Lengnich L. c.*

§ II.

O KANCLERZACH y PODKANCLERZACH Koronnych y Litewskich.

I. KAnclerzow z Podkanclerzami iáka liczba? y iaka Starożytność? *Odp?* I. Kanclerzy iest dwu, y tyluż Podkanclerzych: Korónni y Litewscy. II. Stárożytność Kanclerzy y Podkanclerzy w Polszcze zdaie się ukazywać od czasow panowania Łokietka, ktory pierwszy podzielone po Krywouście Prowincye w iedno Rzeczypospolitey złączył ciało, krom Mazur. Jákoż pod tymże Krolem Filippa Kanclerza, y Zbigniewa Podkanclerzego Koronnego wzmiankę czyni Długosz. *a* Ktorych, że Łaski w práwie pod Kazimierzem W. Krakowskiemi *b* zowie, czyni to z tey podobno przyczyny: że krákow na ten czas Stolicą był

był Polski. Wszakże obydwa te *Ministeria* dawnieysze być twierdzi Niesiecki, y z podpisow rożnych dowodzi, że po podzieleniu Polski na rożne Xiążęta, Ciż osobnych Kanclerzy mieli, y dodaie, że urzędy te od Bolesława Krola początek wzięły: Dopiero się iednak Koronnemi zwać zaczęli, gdy Łokietek Narodowi naszemu honor Korony wrocił. *c* W Litwie Kanclerza pierwszego kładzie Niesiecki *d* Mikołaia Radziwiła Woiewodę Wileńskiego w roku 1499. A zaś Podkanclerzego Eustachiego Wołłowicza w roku 1579.

(a) *Lib. 9. f. 973.* (b) *Stat. f. 77. p. 2.* (c) *ff. 254. & Sqn. t. 1.* (d) *W Koronie t. 1. ff. 258. 264.*

II. Kanclerzych y Podkanclerzych stanowienie? obrządki stanowienia? przysięga? *Odp.* Práwo dane od Alexandra Krola każe, áżeby Krol Kanclerze y Podkanclerze na Seymie stanowił, *a* za radą Senatu: Są iednak przykłady stanowionych Kanclerzych y Podkanclerzych oprocz Seymu w rokach 1658. 1677. 1684. Roku 1703 ztwierdziły Stány dane na Radzie Toruńskiey pieczęcie Koronne Załuskiemu

wię-

większą, Szembekowi mnieyszą: z tym iednak dokładem żeby rozdánie to dawnym práwom nie ubliżało na potym. (b) W roku 1710 na Senatu radzie Podkanclerstwo Litewskie przyobiecane Kazimierzowi Xiążęciu Czartoryiskiemu, ále pieczęć oddana dopiero 1712 na Seymie. c W roku 1735 August III. po rozeszłym Seymie obydwie Koronne pieczęcie, y Litewską większą oddał, władzą sobie práwem d warowaną. II. Urzędow, Kanclerskiego y Podkanclerskiego znamieniem iest pieczęć, ktora im publicznie oddawana bywa. Wracana także przez nich, gdy zkładaią ten urząd: á po ich śmierci, przez ichże krewnych lub przyiacioł. Podkanclerzy gdy bierze pieczęć większą, mnieyszą oddaie przody. Obwieszczenie Pieczętarzy w niebytność i innych, álbo gdy Podkanclerze urząd Kánclerski obeymuią, dzieie się przez Marszałka: Roku 1719 w niebytności Podkanclerzego Litewskiego, Marszałek W. L. Kanclerza Litewskiego obwieszczał: Kanclerz zaś Koronny przysięgi iego słuchał. e III Przysięga Kanclerzow y Podkanclerzow zawiera obowiązek wierności w sprawowániu

urzędu, że żadnych, y listow práwu przeciwnych pieczętowáć nie będą, y przywileiow sobie przeciwnych: y że taiemnic rady nie będą wyiawiać. (f) Słucha zaś przysięgi Kánclerzy, ieden z nich, Koronny lub Litewski, á gdyby na nich zchodziło, Marszałek swego Narodu: Czego przykład widziany roku 1735. kiedy dla niebytności Podkanclerzego L. Marszałek W. K. słuchał przysięgi Kanclerza W. K. Ten zaś Kanclerza W. L. á po nim Podkanclerzego K. Po wykonaney przysiędze Kanclerze idą na swoie mieysca: y stoiąc Krolowi dziękuią. g

(a) *Vol. Leg. t. 1. f. 296. tit. De Officiis.* (b) *Ib. f. 104. tit. O pieczęciach* (c) *Lengnich Jur. Pol. L. 3. c. 8.* (d) *Vol. Leg. t. 6. f. 590. tit. Obiaśniaiąc.* (e) *Lengnich L. c. §. 29.* (f) *Gliszczyński Comp. Leg. ff. 199. 200.* (g) *Lengnich L. c.*

III. Duchownych y Swieckich na Kanclerstwie iaka przemiana? *Odp.* Dáwnych czasow częściey duchowni pieczęć trzymali, z przyczyny biegłości większey w naukach y práwie. Zygmunt I. postánowił, ážeby ieden z Pieczętarzy był Swiecki, ducho-

duchowny drugi: *a* Co ftatecznie zachowáno: I owfzem Kanclerftwo na przemianę Duchowni z Swieckiemi piáftowali, y ieżeli obydwie pieczęcie zaprożnuią, á większą przedtym duchowny trzymał, naftępuie Swiecki. Czego iednak nie zachował Zygmunt III. kiedy roku 1609 Duchownemu po Duchownym, á roku 1618. Swieckiemu po Swieckim większą pieczęć oddawał. Roku też 1702 duchowny po duchownym naftąpił, poniewaź Jan Szembek Podkanclerzy ftopnia tego fobie ofiarowanego dobrowolnie uftąpił. Wfzakże prawo w roku 1703 warowało pieczęci więkfzey alternatę. *c* Co iednak w urzędzie Podkanclerftwa mieyfca nie ma, ále poki żyie Kanclerz Swiecki, poty Podkanclerzy duchowny po duchownym naftępuie: albo Kanclerz duchowny, tedy Podkanclerzy Swiecki bierze pieczęć po Swieckim: Co fię widzieć dało gdy Jan Szembek Kanclerz W. K. Pan Swiecki od roku 1712 trzymáł więkfzą pieczęć aż do roku 1731, w ktorym czafie po Janie Bokum Bifkupie Chełminfkim, wziął mnieyfzą pieczęć Jan Lipfki Proboszcz Poznańfki. *d* *Alternata* pieczęci

częci między duchownemi á świeckiemi w Litwie nie idzie, gdzie dwu tylko było Podkanclerzámi z duchownych Euftachi Wołowicz Wileńfki Bifkup: ktorego opuścił Niefiecki y Marcin Tryzna *Coadjutor* Bifkupa Wileńfkiego: inni Swieccy. *e*

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 361. tit. Ut in Cancellariatu.* [*b*] *Niefiecki w Koronie t. 1. f. 257.* (*c*) *Vol. Leg. t. 6. f. 104 tit. O pieczęciach:* (*d*) *Niefiecki L. c. f. 264.* (*e*) *Hartknoch De Rep. pol. L: 2. c. 3. f. 499.*

IV. Stopień iáki ieft Pieczętarzy? y rowność władzy? *Odp.* Urząd pieczętárfki duchowny nie famym tylko Bifkupom dawany być może: Czterech z teraznieyfzym Michałem Wodzickim znaydziefz, ktorym ten urząd polecony, iefzcze przed otrzymaną Bifkupią doftoynością. Dawnieyfze czafy, ukazuią przykładow więcey, Ofob pieczęcią zafzczyconych przed Bifkupftwem: *a* II. Alexandra Krola práwo ftánowi áżeby Pieczętarze do ArcyBifkupich y Bifkupich godności zawfze w fwoim przez Krole miánowaniu pierwfzemi byli. *b* Ale Zygmunt I roku 1507 uchwałą dáną *c* fwoiey to woli, y fwoich naftępcow zofta-

zostawuie, áżeby ci duchownych zásługi na tym urzędzie położone, nadgradzali wyniesieniem ichże na dostoieństwa sobie upodobane. Swieckich Kanclerzy na Woiewodzką dostoyność posunionych w dwuch tych wiekach: w Litwie kilku znayduiemy, iednego w Koronie. III. O rownośći władzy ich, tak stanowi prawo: *d* Że Kanclerskie y Podkanclerskie urzędy władzą y skutkiem, odprawą y zwyczaiem, iednostaynie, iedney mocy być maią.

(*a*) *Niesiecki w Koronie t. 1. à f. 254.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 296. tit: De Cancellariatûs.* (*c*) *Herburt. Stat. f. 193.* (*d*) *Vol. Leg. t. 1. f. 296. f. c. Herburt. L. c. f. 194.*

V. Jáki iest Kanclerzy urząd? *Odp.* Kanclerze za Krola mowią, czyli to rzecz iaką od Maiestatu Stanom przekładać trzeba: czyli odpowiadać na zaniesione przed tron żądania lub prośby Stánow álbo Posłow. Z postronnych Narodow Posłami umowy miewaią: zanoszą prywatnych prośby: Urząd ich zgoła rozciąga się do wszystkich od Maiestatu wychodzących przywileiow, rozkazow, czyli iak mowią, mandatow, wyrokow, listow, y inszych roz-

praw

zpraw, obierania, pisania, czytania y pieczętowania: Dla czego też Kancellarye swoie maią, zkąd te pisma wychodzą, swoie metryki, iak zowią pospolicie, czyli Księgarnie y pieczęcie. W mowach zaś tych y listach używáią Kanclerze łacińskiey, lub Oyczystey wymowy. Co się nowemi prawami ztwierdza od czasow zrzeczenia się Krolestwa przez Jana Kazimierza. *a* Zkąd ięzyka łacińskiego umieiętność zaleca Stánisław Łubieński Podkanclerzy Koronny, *b* y przygániano Janowi III gdy przywykłey do broni ręce, nie do piora, toż zlecił z pieczęcią. *c* II. Pilnie zaś przestrzegać powinni Kanclerze, żeby w pismach, z ich *Kancellaryi* wychodzących, nic nie wyszło, coby się sprzeciwiało Maiestatu y Rzeczypospolitey prawom. *d* III. Ugoda Warszawska *e* Kanclerzom zleca ostrożnosć, áżeby woyna nie była podnaszana przez Krola bez wiedzy Stánow, y áżeby Posłowie Sascy u postronnych Monarchow, interessow polskich nie sprawowali, áni przeciwnie Saskich przez Polaki, na szkodę Korony w interessach Rzeczypospolitey. Jáko też, áżeby nie był nikt więziony, tylko

zwy-

zwyciężony práwem áżeby w swey cáłości przez pánuiących w Narodzie nienárusze-nie dochowane zostawały Maiestatu práwá względem miánowania y podawania duchownych, á iáko práwo mowi: *Iura patronatûs*: także Kurlandzkiego Semigalskiego Xięstw: Lawenburskiego y Bitomskiego Powiatow, tudzież Kościołow Katolickich w tych y innych tegoż páństwa stronach. Wolno tamże czytać obowiązki inne Kanclerzych y Podkanclerzych.

(*a*) *Vol. Leg. t. 5. f 15. tit. O Pieczęci. P. C. Michała y Następcow iego tit. O pieczęci.* (*b*) *In amica paraen: f. 218.* (*c*) *Załuski Ep. t. 1. p. 2. ff. 989. 1008.* (*d*) *Przysięga.* (*e*) *Vol. Leg. t. 6. à f. 239.*

VI. Jákie są znamienitsze zakłády prawa do ważności listow y pism z Kancellaryi czyli Księgárni Kanclerskiey y Podkanclerskiey wychodzących? *Odp.* Listy y pisma inne do ktorych ważności nie iest potrzebny ręki Krolewskiey podpis, bez wiadomości też Krola wychodzą: Ale inne okazane Jemu być powinny, y rzecz w nich zawarta, przełożona Jemuż. (*a*) Po śmierci Zygmunta Augusta na Seymie u-wieńczania Walezego, miało stanąć prawo Rád Senatu, áżeby darowizny, Krola ręki podpisu nie maiące za nieważne były poczytáne. II. Przywileie zaś wszystkie, urzędow Senatorskich, y innych starostw, dobr Krolewskich nadania y darowizny maią być zapisane w Metryce Koronney Koronne, w Litewskiey Litewskie. Metryk zaś tych piecza do Pieczętarzy należy, ktorzy też Námiestnikow do tey pracy stanowią, ktorzyby wpisy do tych Kánclerskich Ksiąg czynili, y wypisy z nich, gdy trzeba wydawali: O wszystkich tych zaś pismach spolną Kanclerze z Podkanclerzámi wiadomość mieć powinni, żeby dwa przywileie, osobliwie sobie przeciwne z nichże nie wychodziły. *b* III. Metrykanta, każdy sobie stanowi Kanclerz y Podkanclerzy, ten przysięga *c* y urzędu swoiego koniec bierze z Kanclerską lub Podkanclerską śmiercią, chyba że przez Następcę Pieczętarza potwierdzonym zostánie. W Pisarzy tych stanowieniu uięta Kanclerzom władza za Jana III. waruie się następnych lat prawami. (*d*)

(*a*) *Lengnich L. 3. c. 8. ∬ 39.* [*b*] *Ibid. ∬ 40*

§. 40. (*c*) *Łubieńſki Op. f. 219.* (*d*) *Vol. Leg. t. 5. f. 473. tit. Metryki.*

VII. Jakie ſą práwa Kanclerzow względem ſądu Kanclerſkiego, poſpolicie *Aſſeſſoriatûs* rzeczonego. *Odp.* Kanclerze z dáwnego prawa Sędziami ſą, tak Koronni iako y Litewſcy. I ſądy ſwoie wſzyſcy imieniem Krola ſpráwuią, ktorego też tytułámi zaſzczycaią Pieczętarze ſwoie wyroki. Ale o ſądzie tym będzie niżey w Kſięgze czwartey, gdy o Sądach.

VIII. Jákie ſą ieſzcze Pieczętarzy Koronnych i Litewſkich okoliczności tyczące ſię? *Odp.* I. Urząd ich ieſt: ſtanowienia Stanow uchwalone na Seymach, á do Grodu podane, ztamtąd wypiſać kazać, y pod pieczęcią ſwoią do druku podać, y na Seymiki, iak mowią, *relationum*, po Woiewodztwach y Ziemiach rozeſłać. *a* II. Przykłady: Przerębſkiego, Radziwiła, Trzebickiego, Sapiehy, Olizowſkiego, Wielopolſkiego, Ogińſkiego, Kanclerzy, *g* á rázem do poſtronnych Monarchow Poſłow, ukazuią, y uczą, że urzędy te ſpráwowáne być rázem mogą. III. W niebytności Marſzałkow, urząd ich, należy do Kanclerzy. *c* Jako też w nieby-

niebytności przy woyſku Hetmanow y Marſzałkow, za Jana Kazimierza, Jerzy Oſſolińſki Kanclerz W. K. przeciw Tatarom y Kozakom imieniem Krola woyſkami rządził. [*d*] IV. Pod czaſy *interregnorum* władza Kanclerzych y Podkanclerzych zawieſza ſię. Dla przedłużoney Koronacyi Jana III., pozwolono Pieczętarzom oboyga Narodu urząd ſwoy po części ſprawować. Kanclerzem gdy to piſzę W. L. ieſt Fryderyk Xiąże Czartoryiſki, Podkanclerzym K. Michał Wodzicki: inne pieczęcie *vacant.*

(*a*) *Vol. Leg. t. 4. f. 706.* (*b*) *Lengnich L. c. §. 45.* (*c*) *Ibid. §. 46.* (*d*) *Ibid.*

§ III.

O PODSKARBICH WIELKICH KORONNYCH y LITEWSKICH.

I. Podſkárbich liczba iaka? y iaka urzędu ſtarożytność? *Odp.* I. Podſkarbich Wielkich dwoch ieſt: Koronny ieden, Litewſki drugi: Wielkiemi ſię zowią dla rożnicy niby od Nadwornych: Z tym iednak przydadkiem: Że gdy rożnica taż

 kładzie

kładzie ſię między Marſzałkami, Wielkim Koronnym y Nadworným: obydway Marſzałkowie do Senatu należą: Wielki y Nadworny: zaś Podſkarbiowie tylko Wielcy, Koronny y Litewſki, w porządek wchodzą oboyga Narodu Senatorow. II. Podſkarbiego Koronnego pierwſzą wzmiankę czyni práwo w roku 1368 u Łaſkiego. (*a*) Wſzakże, na liście Leſzka czarnego Xiążęcia Polſkiego w roku 1288 podpiſał ſię: *Nicolaus Theſaurarius Leſci*. Zkąd ſię wnoſi, że na ten czas káżdy z Xiążąt Polſkich, ſwego włáſnego miáł Podſkárbiego, á zaś za Kazimierza W. lub też Oyca iego, gdy Polſká práwie cáła pod rząd Krolow wrociła, iednemu cáłego Kroleſtwa ſkarb był powierzony. (*b*) Bielſki w roku 1363. Wierzynkę herbu Lagoda Podſkarbiego Kazimierza W. kłádzie. (*c*) W Litwie urzędu Podſkarbich Wielkich początek na rok 1569 Nieſiecki zkłada. (*d*) Wſzákże liſt, ktorym Zygmunt I. Bielſkiemu Powiátowi pozwala rządzić ſię prawem polſkim, między innemi Litewſkiemi Pany podpiſał: Jwan Harnoſtay Marſzałek Nadworny y Podſkarbi Ziemſki. (*e*) Alexander

xander Krol poſtanowił, áżeby Podſkárbi Koronny Pána radnego oſobę noſił. (*f*)

(*a*) *Łaſki ſtat. f. 77.* (*b*) *Nieſiecki w koronie t. 1. f. 265.* (*c*) *Bielſki w Kronice f. 236.* (*d*) *W Koronie t. 1. f. 268. Vol. Leg. t. 2. ff. 805. 854.* (*e*) *Vol. Leg. t. 1. f. 589.* (*f*) *Herburt. ſtat: f. 189.*

II. Jaka przyſięga Podſkarbich? *Odp.* Podſkárbiowie Wielcy oboyga Narodu, przyſięgę czynią, że urząd ſwoy wiernie ſprawowáć będą, y z wſzelką pilnością: nie ſzczegulne ſwoie, ále Krola y Kroleſtwa polſkiego opatruiąc dobro: że znamion Kroleſtwa, przywileiow, y ſkárkow Kroleſtwa ſtrzedz pilnie będą: y co dochodow y intrat ſkarbowych ſię tycze, oſobliwe o tym mieć ſtaranie: czytay reſztę u Gliſzczyńſkiego, (*a*) w Swadzie polſkiey y łacinſkiey, y u Januſzowſkiego f. 307.

(*a*) *Compendii Leg. f. 200.*

III. Co ſię rozumie imieniem ſkarbu Koronnego y Litewſkiego? y ſtraż Koron do kogo należy? *Odp.* I. Jmieniem ſkarbu Koronnego rozumieią ſię znamiona Kroleſtwa, korony, berło, iabłko, miecz, kleynoty, y znacznieyſze Na-

rodu dobra tyczące się pisma: ktorych zkład zwyczayny na zamku Krakowskim, pod siedmią osobnemi kluczami, ktore wyrażeni wyżey Senatorowie [a] mają: ktorego też skárbcu otwierać się nie godzi, tylko w ich, y Podskarbich obecności, y z wiedzą Stanow. Do przeyrzenia skárbu tego, krom Senatorow, ktorzy z práwa pospolitego należą, do záwierania Koron przydaią Stany ieszcze niektorych z Senátu, y Wielkorządcę Krakowskiego, (b) y liczbę ich niekiedy powiększaią. (c) Bywa tákże Rycerstwo wysadzane, z każdego Narodu trzech: iuż niekiedy więcey. (d) y troiaki spisywany reiestr: z ktorych ieden do Metryki się podaie: drugi Podskárbiemu W. K. dostáie, á trzeci pozostáwá w skárbcu. II. Litewski skárb w Wilnie złożony zawiera kleynoty niektore y pisma: klucz od niego zostáie przy Podskarbim W. W. X. L. ktoremu do iegoż przeyrzenia przydaią Stány Senatorow kilku, y z Rycerstwa każdego Narodu. (e) Do skárbu Koronnego náleżą także: w Koronie *Kustosz* Koronny, ktorym duchowny bywa: w Litwie skarbny. (f)

(a)

(a) w Roz. 3. f. 53. (b) Vol. Leg. t. 3. f. 730. § Aby skarb Konst. rokow 1648. 1674. 1726. 1733. 1736. (c) Vol. Leg. t. 5. f. 210. 211. (d) Tamże L. c. (e) Tamże ff. 211. 212. (f) Vol. Leg. t. 5. f. 713.

IV. Jaki iest urząd Podskárbich WW K. y L. względem odbierania intrat Krolestwa y dochodow? *Odp:* Rzeczypospolitey intrata idzie z ceł Koronnych y Litewskich, kwarty, podatku Zydowskiego, y innych, ktorą Podskarbiowie wydawaią według rozporządzenia Stanow, lub Senatu rady, y z czego rachunki na Seymie oddawać maią: á gdy z nich ktory umrze, iego dobr Następcy. (a) Kwarta czyli czwarta część dochodow z dobr Krolewskich obrocona na obronę potoczną y woysko, iáko y pogłowne żydowskie, o czym w Księdze czwártey będzie. II. Dochody tę Krolestwa w koronie roku 1729 wynosiły 500000 złotych polskich: A zaś w Litwie 200000. W rokách 1723, 1724, 1725, w roku 1726. reszty w skárbie tymże było 1480 zł. poł. A zaś w roku 1719. uskarzał się Podskárbi W. L. że mu skárb 240000 zł. pol. winien. Teodor Lubo-

 mir-

mirſki Stároſtá Spiſki przyrzekał Rzeczypoſpolitey, że ieżeli mu na dwa lata ſkarb puſzczony będzie, z tych lat, pierwſzego, do 1000000 zło: pol: á drugiego do 2000000 dochody Kroleſtwa przyprowadzi. (*b*) II. Dáwnieyſzemi czáſy Podſkárbiowie płácili woyſku; ále uchwáłá Seymu miánego w roku 1717 inaczey rozporządziłá: O czym indziey.

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f. 618. t. 4. f. 831. 280.* (*b*) *Lengnich. Jur. Pol. L. 3. c. 8. §. 54.*

V. Jáki ieſt urząd Podſkárbich względem bicia monety? *Odp.* Práwo Alexandra Krola (*a*) bicie monety Podſkarbim zleca, y żeby potrzeby Minniczne opatrywali: Probierzom, Minkárzom, y innym robotnikom płácili. Gdy potym ſzczegulne oſoby Minnice w arendę brały, do Podſkárbich należáło, pożytkow Krola y Rzeczypoſpolitey iak naypilniey przeſtrzegać, y żeby fałſzywa moneta z nich nie wychodziłá, mieć báczność. O czym uchwały Seymow. 1633, 1649, 1654, 1667. 1678. *tit. Mennica.* Gdy zaś z roku 1685. z rozporządzenia Seymu zamknięte ſą minnice, (*b*) y dotąd nie otworzone, ſtaranie

ranie Podſkárbich względem bicia monety uſtało. Naznaczaią iednak bieg zwyczayny pieniędzom, (*c*) y obowiązáni ſą przeſtrzegać, áżeby fałſzywá moneta nie wchodziła do Polſki. (*d*)

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 297.* (*b*) *Vol. Leg. t. 5. f. 716. tit. Summa Meniczna.* (*c*) *Vol. Leg. t. 6. à f. 185. tit. Skarb Koronny, y f. 290. y f. 331. tit. Coæquatio monetæ.*

VII. Jákie ſą ieſzcze urzędy y prawa Podſkárbich WW. oboyga Narodu? *Odp.* I. Do urzędu tychże Podſkárbich należy, zaprożnowane dla śmierci czyiey Krolewſkie dobra odbierać, y intraty z nich pochodzące przyłączać do innych, poty, poki komu od Krola nie będą dáne. (*a*) II. Do ich też włádzy náleży rząd y ſpráwowánie dobr ſtołu ſtołu Krolewſkiego pod *interregna.* (*b*) III. Gdy też z Podſkárbich ktory umrze, piecza ſkárbu należy do Podſkárbiego Nádwornego, poki nowy nie będzie poſtánowiony. Gdy w roku 1733. zeſzło w Litwie na Podſkarbich, Wielkim rownie, y Nádwornym, Stány w związku czyli kapturze zoſtaiące, Woiewodzie Trockiemu pieczą y ſtaránie

nie ſkarbu zleciły. (*c*) IV. Władza Podſkárbich do Pruſſ ſię nie rozciąga, gdzie Ziem Pruſkich Podſkárbi oſobny ieſt. Czemu przeciwne Trybunálu ſkárbowego wyroki, iáko też y Piotrkowſkiego w roku 1690 dáne, Seym zá nieważne oſądził (*d*) w roku tymże. V. Dlá lepſzey wiádomości ſkárbu Rzeczypoſpolitey, na Sądach Aſſeſſorſkich, álbo ſámi w oſobie ſwoiey Podſkárbiowie WW. záſiadaią, albo ſkárbowi ich Piſarze. (*d*) VII. Każdemu Podſkarbiemu Koronnemu przy pierwſzym iegoż na ten urząd wſtępie, Senatorowie dway z Wielkiey Polſki, dway z Małey Polſki, oddáwáć ſkárb maią, y wſzyſtkie rzeczy do ſkárbu należące, iako też wſzyſtkie Przywileie y liſty Koronne: A wſzyſtko porządnie ſprawiwſzy, ieden regeſtr Krolowi, Panowie z Rady Koronney wyſadzeni oddáć máią, przy ſobie mieć drugi, á trzeci dać Podſkárbiemu. (*f*) O Sądzie czyli Trybunale ſkárbowym będzie niżey.

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f. 618. tit. O Podſkarbich:* (*b*) *Tamże f. 1609* (*c*) *Lengnich L. c. ∬ 58.* (*d*) *Vol. Leg. t. 5. f. 775. tit. Zznieſienie kondemnat.* (*e*) *Vol. Leg. t. 2. f. 1610. tit. O Proceſſie ſkarbowym na końcu f. 1611.* (*f*) *Vol. Leg. tamże f. 637. tit. Skarb Koronny.*

VI. Jáká ieſt Podſkárbich płaca? ktorych maią Urzędnikow? y iakie o nich práwa? *Odp.* W roku dopiero 1736. naznaczony Podſkarbiemu Koronnemu dochod roczni 120000 złot. pol. (*a*) Práwo Alexandra dla Podſkárbiego z minniczych dochodow naznáczáło cztery grzywny na tydzień. (*b*) II. Maią Podſkarbiowie Piſarzy Koronnych w Koronie, w Litwie Litewſkich, o ktorych niżey wkrotce. Superintendentow, Piſarzy Prowentowych, Rewizorow, y wiele innych ſkarbu ſług. Superintendentami nie powinni być tylko Szlachta oſiadła dobrze, ktorzy co rok komory wſzyſtkie obieżdzáć winni, y co rok także przed Trybunałem ſkarbowym Radomſkim w drugi poniedziałek po zaczęciu Trybunału w przytomności Podſkárbiego W. K. lub urzędu iego, przyſięgę wypełniać, według zkłádu przyſięgi ktorą w prawie (*c*) znayduieſz. III O Urzędnikach innych ſkarbowych mieć będzieſz niżey. Podſkárbiámi gdy to piſzę

pisżę; są: Teodor Wessel W. K. Jerzy Hrabia Fleming. W. L.

(a) Vol. Leg. t. 6. f. 659. tit. Skarb. *(b) Tamże t. 1. f. 297. (c) Vol. Leg. t. 6. ff. 659. 660.*

CZĘSC II.

O RYCERSKIM STANIE.

STan Rycerski nie z samych się Urzędnikow tegoż Stanu składa, ále ze wszystkiey Szlachty nie wyniesioney do Senatu. Że zaś na początku tey trzeciey Księgi mowiło się o Szlachcie y iey prawach: Tu tylko wiadomość się poda, o Urzędnikach y urzędách Stanowi Rycerskiemu przyzwoitych, y po ktorych Szlachta, niby po stopniach, za łaską maiestatu, y swych Braci na niektore wybieraniem, za swoich zasług zaletą wstępuią do Senatu: Urzędy te wielorako się dzielą: Nayprzod, na Urzędnikow y urzędy ktore nazwisko biorą od Korony y Litwy. Potym na tę, ktore się od Kraiow czyli Prowincyi niektorych, lub też Ziem y Woiewodztw zowią, y im właściwe są. O tych wszystkich uwiadomi się w następuiących rozdziałach.

ROZDZIAŁ

ROZDZIAŁ I.

ROzdział ten pierwszą działu swego cząstką opowie, o urzędach Koronnych y Litewskich w powszechności, gdzie się też tablica poda: Nayprzod Urzędnikow pokoiowych: Woyskowych potym: Drugi zaś o urzędzie Hetmanow nauczy. Trzecią: Opowie nieco w szczegulności o urzędach pokoiowych, y innych woyskowych rownie.

§ I.

O Urzędach Koronnych y Litewskich w powszechności.

I. URzędow Koronnych y Litewskich iaka iest starożytność? y iáki podział? *Odp.* I. Dáwność zászczycániá się urzędámi temi nie pewna. Za czásow pánowániá Kázimierzá W. liczą dzieie nászé: Komornikow, Skárbnikow, Stolnikow, Podstolich, Cześnikow, Podczászych, Podkomorzych. W roku też 1436 pokoiu ugodę zawartą w Brześciu, między Wládysłáwem Polskim wráz

y Wę-

y Węgierſkim Krolem, á Krzyżákámi podpiſali, y pieczęciámi ſwoiemi przytwierdzili, Marſzałkowie, Podſkárbiowie, (*a*) Podkomorzowie, á Gwagnin, Sekretarzow, Referendarzow, y wielu innych Urzędnikow wylicza (*a*) iáko też y Kromer. II. Urzędnikow liczba urosła po Auguście I. y imię odmienione, że ſię iuż nie Nadwornemi, ále Koronnemi y W. X. L. piſać zaczęli: II. Urzędy te oboygá Narodu dwoiáki mieć mogą podział: Pierwſzy: na Urzędniki, ktorych urząd do ſpraw bardziey w pokoiu zwyczaynych przychylony. Drugi, na Urzędniki też, ktorym ſtáranie o rzeczach woiennych naybardziey poleca práwo. III. Porządek Urzędnikow tych nie pewny, bo przykłádu z podpiſow nie mámy: A práwo ſtánowione w roku 1669 (*b*) nakazuiące uczynienie porządku tego, ſkutku ſwego ieſzcze nie otrzymało.

II. Jak ſię dzielą Urzędy do zábáw pokoiu przychylone? y iáki náſtępowániá ich po ſobie porządek zwyczay podáie? *Odp.* Tablice naſtępuiące nauczą:

TABLI-

TABLICA I.

DYGNITARZE y URZĘDNICY KORONNI wraz y LITEWSCY pokoiu: y gdy to piſzę zbior Oſob też Dignitarſtwa piaſtuiących.

Sekretarz W. K. Jozef Kierſki Suffr: Pozn:
W. L. Tomaſz Zienkowicz Suf. BiáłoRu:

Referendarze: K. Duch: Gabryel Podoſki Op: Miechowſki.
L. Duch. Alexander Horain Suff: Zm.
K. Swiec: Woyciech Sieminſki.
L. Swiec: Antoni Przeździecki.

Podkomorzowie: K. Kazimierz Poniatowſki.
L. Stániſław Xiążę Radziwił.

Podſkárbiowie Nadw: K. Antoni Koſſowſki.
L. Jozef Máſſalſki.

Chorążowie Wiel. Kor. Karol z Wielopolſkich Myſzkowſki.
Lit: Stániſław Rzewuſki.

Miecznikowie Wiel. Koron: Franciſzek Xiąże Lubomirſki.
Lit. Andrzey Oginſki.

Koniuſzowie. W. K. Hieronim Wielopolſki
W: L. Udalrych Xiąże Radziwił.

Kuchmiſtrzowie: W. K. Adam Poninſki Staroſta Babimoſt.
W. L. Michał Wielhorſki.
Stolnikowie: W. K. Auguſt Moſzyńſki.
W. L. Staniſław Poniatowſki.
Podczáſzowie: W. K. Felix Czacki.
W. L. Jan Maſſalſki.
Krayczowie: W K. Adam Małachowſki.
W. L. Michał Sapieha.
Podſtolowie: W. K. Stániſłáw Xiążę Lubomirſki.
W. L. Jgnácy Pac.
Cześnikowie: W. K Karol Hrabia Bruhl.
W. L. Gerwazy Ludwik Oſkierka.
Łowczowie, W. K. Stániſłáw Xiążę Czartoryiſki.
W. L. Antoni Zabiełło.
Piſarz duchowny K. Michał Lipſki Opat Lubieńſki.
Piſarze Wielcy Lit. 1. Antoni Pac, Jozef Soſnowſki, Michał Brzoſtowſki, Paweł Brzoſtowſki Kan. Wil.
Mierniczy Graniczny W. X. L. Jozef Bouſał.
Woyſki W. X. L. Adam Mikoſza.
Komornicy W. X. L. Staniſław Bohusz Sieſtrzeńcewicz: Staniſław Oranoſki.

TABLICA II.

DYGNITARZE y URZĘDNICY
Nadworni Koronni y Litewſcy.

Chorążowie Nadwor: K. Adám Mniſzek.
Lit. Ján Hrábia Kraſicki.
Podkuniuſzowie Nad: K. Jozef Sczaniecki
Lit. Alexander Wieżewicz.
Łowczowie Nad: K. Antoni Bielſki.
Lit:
Piwniczy W. X. L. Franciſzek Piłſudzſki.

TABLICA III.

DYGNITARZE y URZĘDNICY.
Sądow Zadwornych Kancellaryi Koronnych, y W. X. L.

Jnſtygátorowie: K: Jan Chryzoſtom Kraiewſki.
Lit: Andrzey Zienkowicz.
Vice Jnſtygatorowie K: Stanſław Grodzicki
Lit. Adam Chmara.
Regencia Kancellaryi W. K. *Vacat*
W. L. Michał Sielicki.
M. K. Jgnacy Málczewſki.
M. L. *Vacat*
Piſárze dekretowi K: Antoni Brzozowſki
Lit: Gedeon Jeleńſki.

Sekretarze: Pieczęci W. K. *Vacat.*
W. L. Jozef Dulęba.
M: K. Antoni Sikorſki.
M. L. *Vacat.*
Metrykancia Kanceł. W. K. *Vacat.*
W. L. Jozef Mikłáſiewicz.
M. K. Nepomucen Słominſki.
M. L. *Vacat.*
Piſárze Referendaryi K. Mich: Mrozowſki. Lit.

TABLICA IV.

URZĘDNICY Skarbu KORONNEGO y W. X. L.

Kuſtoſz Koronny Franciſzek Czerny.
Skárbny W. X. L. Antoni Skárbek Wáżyńſki.
Piſárz Naywyżſzy ſkárbu K. Piotr Zapolſki
Piſárz Kwarciany Staniſław Gadomſki.
Superintendent Skarbu Rzeczypoſpolitey na Komorach Wielko-Polſkich Jan Zandrowicz.
Superintendent Skarbu J. K. MCi Adam Zakrzewſki Chorąży znaku Pancernego J. W. Sapiehy Woiewody Mściſławſkiego.

Metrykant ſkár: K. Ambroży Czempinſki
Regencia Kanc: ſkárb: K. Antoni Awedyk
L. Paweł Buſharyn.
III. Ják ſię dzielą Urzędy do zabaw woyny y woyſk rządu uſtanowione? *Odpow.* Tablice naſtępuiące ukażą.

TABLICA I.

HETMANI

Hetman W. K. Jan Klemens Branicki Kaſzt. Krakowſki.
Hetman W. L. Michał Maſſalſki Kaſzt: Wileńſki.
Hetman P. K. Wacław Rzewuſki Woiew: Krakowſki.
Hetman P. L. Alexander Sapieha Woiew: Połocki.

TABLICA II.

DYGNITARZE y URZĘDNICY Woyſkowi Koronni y W. X. L.

Piſarze Polni: K. Franciſzek Rzewuſki.
Lit. Michał Oginſki.
Strażnicy W: K. Staniſław Xiąże Lubomirſki.
L. Ludwik Pociey.

Oboźniowie Wielcy Kor. Cetnel Starosta Korytnicki.
L. Leonard Pociey.
Generałowie Artyleryi K. Fryderyk Hrabia Bruhl.
L. Eustachi Potocki Star: Lwowski.

TABLICA III.

Urzędnicy Woyskowi Koronni y W. X. L.

Strażnicy Pol: K. Ludwik Mokronowski.
Lit. Stanisław Łopott Bykowski.
Oboźnowie Polni: K. Jozef Mogilnicki.
L. Franciszek Gedroyć.
Sędziowie Woyskowi: K: Stanisław Łętowski Podkomorzy Krakowski.
L. Jan Czarnecki Kasżt: Bracławski.
Pisarze woyskowi: K. Maciey Starzeński.
L. Jan Korsak.
Regencia Kancell: woyskowey: K. Jan Grabianka.
L. Wolski.

§ II.

O HETMANACH Wielkich y Polnych w Koronie y Litwie,

I. HEtmanow wielu? urzędu ich starożytność

pożytność? y iak dawno urząd ten zaczął być dożywotnim? *Odp.* I. Hetmanow Wielkich dwuch iest, Koronny y Litewski, tyluż polnych: II. Hetmanow urząd dosyć starożytny, y lubo przedtym, gdy Polskie Rycerstwo pospolitym ruszeniem na nieprzyiaciela ciągneło, każdy Woiewoda swemu Woiewodztwu hetmanił: Atoli bywało, że Krolowie y Xiążęta Polskie Hetmańską nad woyskami władzą zlecali innym: Tak Bielski (*a*) w roku 1103. Skarbimierza Hetmanem nazywa Bolesława Krzywoustego. III. Wszakże urząd ten dawnieyszemi czasy nie bywał iednym osobom, ani dozgonnie przyłączany. Ale ieżeli komu Krol powierzał z buławą woysk naywyższych rządu, powierzał do czasu, y na woienną iednę lub drugą wyprawę, po ktorey zakończoney, Buławę tenże z władzą Hetmańską zkładał. (*b*) I są w dzieiach przykłady, władzy woyska podzieloney na wielu. IV. Niesiecki dożywotnich Hetmanow początki zkłada na czasy I. Zygmunta na rok 1507. y pierwszego Hetmanem W. Koronnym kładzie Mikołaia Kamienieckiego (*c*) Woiewo-

dę Krakowſkiego. Orzechowſki dożywotniego Hetmana pierwſzego kładzie Jana Tarnowſkiego, podobno z tey przyczyny, że o dożywotniey buławie, dopiero prawo na nim pierwſzym ugruntowane. (*d*) Wſzakże krom Hetmanow Wielkich, byli inni Hetmani Nadworni, w ktorych porządku Mikołaia Zebrzydowſkiego Woiewodę Lubelſkiego oſtatniego być mniema Nieſiecki. (*e*) W roku 1576. Stefan Batory urząd Hetmańſki ku iedney tylo potrzebie (*f*) zlecał Staniſławowi Grabi z Gorki y Staniſławowi Cikowſkiemu Podkomorzemu Krakowſkiemu. V. Urzędu Hetmanow WW. LL. na rok 1496. Nieſiecki początki kładzie. (*g*)

(*a*) *f. 94. w Kronice.* (*b*) *Długoſz Lib. 11. f. 226. 240. 591. 618. Lib. 12. f. 101. Lib. 13. f. 59. 154. 518.* (*c*) *W Koronie t. 1. f. 274. Vol. Leg. t. 1. f. 382.* (*d*) *Vol. Leg. t. 1. f. 530 De Officiis.* (*e*) *W Koronie t. 1. f. 273.* (*f*) *Vol. Leg. t. 2. f. 875. n: 8.* (*g*) *L. c. f. 275. 276. 277.*

II. Jakie ſą zwyczaie y prawa względem Hetmanow WW. K. y L? Jch płaca? Odp. I. Urzędu Hetmańſkiego dawnemi

czaſy

czaſy nie mogł nikomu polecać Krol tylko na Seymie: Co też ugoda Warſzawſka w roku 1710 zawarta (*a*) ztwierdzała: Ale związek w roku 1733 miany, ztwierdzony na Seymie ugodnym czyli *pacificationis* w roku 1736. *Miniſteriorum belli* rozdawanie *ad jus majeſtaticum* oddaie, ażeby ſię (*b*) temi wakanſami Seymy nie trudniły. II. Nie powinien zaś wyſadzać do buławy Krol tylko Szlachtę dobrze zaſłużoną, y dobrze oſiadłą, y do rządu woyſk ſpoſobną. (*c*) III. Hetmani nie mogą razem ſprawować urzędu innego z porządku *Miniſteriorum pacis*, rzędu Senatorſkiego. (*d*) Ani też w iednym domu urzędy dwa razem *Belli & pacis Miniſtrorum* być. Zkąd gdy Michał Wiśniowiecki w roku 1702 polną brał buławę, Brat iego Januſz Xiąże Laſkę Nadworną W. X. L. złożył, á Kaſztelanią Wileńſką wziął. Wſzakże dawnieyſzemi czaſami: Jan Zamoyſki y Staniſław Zołkiewſki razem Hetmanami, razem Kanclerzami WW. byli. Jerzy Lubomirſki y Jan Sobieſki Marſzałkami WW. razem y razem Hetmanami WW. KK. Wincenty Gąſiewſki Pod-

ſkar-

ſkarbſtwo W. L. á Michał Radzeiowſki i Podkanclerſtwo W. X. L. trzymali wraz z buławą polną Litewſką. (*e*) IV. Przyſięgę Hetmanow maſz w prawie, (*f*) z ktorey łatwo zaſiągniona być może wiadomość powinności y obowiązku Hetmanow. V. Rządzą woyſkámi Hetmani, Wielki Koronny Koronnemi, Litewſkiemi Litewſki. W ich niebytności Hetmani polni rząd trzymaią woyſka. Ani ſię Koronny Hetman w ſprawowanie woyſk Litewſkich nie wdaie, iako też wzaiemnie Litewſki Hetman nie mięſza ſię do rządu woyſk Koronnych. Roku 1621 gdy Hetmana Koronnego nie było, á Polny w niewoli zoſtawał, Krol Zygmunt III. Staniſławowi Lubomirſkiemu Cześnikowi Koronnemu władzą woyſk Koronnych zlęcił: Lubo wyprawy owey woienney naywyżſzy rząd przy Hetmanie W. L. zoſtawał: I gdy tenże Hetman przed ieyże zakończeniem umarł, rząd Woyſka Litewſkiego w niebytności Hetmana polnego na tegoż Narodu Staroſtę Alexandra Sapiehę przenieſiony. W *interregnum* po Władyſławie IV. gdy obydway Hetmani

mani Koronni w niewoli byli, rząd woyſk Koronnych, nie Hetmanow LL. oddány; ále wyſadzeni do tego trzey Mężowie *Triumviri.* Auguſt II. obiema Woyſkom, Koronnemu y Litewſkiemu Regimentarzow do rządu wyſadził, po śmierci Hetmanow, ponieważ do ſtanowienia Hetmanow ná przeſzkodzie było práwo rozdawania buław do Seymu okłádaiące. [*g*] V. Hetmani zwyczaynie Senatorami bywaią: Wſzakże ſą przykłady Hetmanow żadną Senatorſką godnością nie zaſzczyconych w początkach zleconey ſobie polney miánowicie buławy. Jako u Nieſieckiego w Koronie widzieć możeſz. VI. Hetmanom WW. roczna płaca wynoſi 120000 zł. poł. ktorą w Koronie z hiberny, iak mowią, biorą, z Czopowego y ſzelężnego y z podatku od Zydow (*h*) w Litwie. Nad to na darowizny dla woyſka 80000. zł. pol.

(*a*) *Vol. Leg. t. 6. f. 257. na końcu Artykułu 5.* (*b*) *Tamże f. 577. tit. acta interregni.* (*c*) *Vol. Leg. t. 6. L. c.* (*d*) *Excorbitancye 1660. tit. De incompatibilibus. P. C Michała, Jana III. Auguſta II, Auguſta III.*

III, Krolow, *ſ Incompatibilia* (e) *Lengn. L. 2. c. 11. ſ 13.* (f) *Vol. Leg. t. 6. f. 260. 261.* (g) *Tamże f. 260.* (h) *Tamże f. 283. tit. Dyſpozycya Hyberny.*

O HETMANACH POLNYCH.

Urzędu Hetmanow polnych iáki początek? ſtarożytność? obowiązek? płácá? *Odp:* I. Urząd Hetmanow polnych początek bierze z urzedu pogranicznych Regimentarzow czy Hetmánow: Bywała albowiem ſtraż granic przez Krole zdáwná polecána woyſka części nieiákiey pod dozorem y władzą granicznych Wodzow. Jaką mieli w roku 1457 pod Kázimierzem III. Bartłomi Buczaczki Staroſta Podolſki. (a) Granicznego woyſk Wodza czyli Staroſtę, Bielſki pod Zygmuntem I. (b) Hetmanem polnym, nazywa. II. Hetmanow polnych Koronnych kładzie Nieſiecki na rok 1539. Lubo Bielſki w Kronice Mikołaia Sieniawſkiego pod rokiem 1538 Hetmanem polnym zowie. Litewſkich zaś od roku 1496. (c) III. Hetmáni polni biorą coroczney płácy 80000 złotych polſkich.

(a) *Długoſz L. 13. f. 213.* (b) *W Kroni-*

Kronice f. 578. cap. Służebni. (c) *W Koronie t. 1.*

§ III.

O Dygnitarzach y Urzędnikach Koronnych y Litewſkich, rzędu nie Senatorſkiego w ſzczegulności, y tych tylko pokoiowych.

I. SEKRETARZE WW. K. y L.

I. W Tym Urzędnikow pokoiowych podziale przodkuią Sekretarze Wielcy (tak nazwani dla rożnicy od innych, ktorych doſtoyności pierſzeńſtwem celuią.) Początek urzędu tego w Koronie bierze ſię od roku 1504. (a) pod Alexandrem Krolem, ktory też Sekretarzy WW. tym zaſzczyca: żeby byli pierwſzemi do pieczęci, y do innych godności. Lubo łaſkę tę Naſtępca Alexandra Zygmunt I. ścieśnia. (b) w Litwie urząd ten poźniey ſtanął. II. Zwyczay uczy, że Sekretarzami ſami tylko duchowni bywaią, co też w podpiſie ſwoim na *pacta conventa* Jana III. warował Bonawentura Madalinſki Biſkup Płocki. (c) III. Sekretarza uſługi używa Krol w taiemnieyſzych liſtach, y w niebytności Kanclerzy:

Tak

Tak Zygmunt August używał Sekretarza W. K. y pieczęć mu czworograniastą zlecał do przyszłego Seymu. (d) Do Sekretarzy też należy czytać przed Stanami P. C. Krolow: IV. Znaydować się zaś zawsze przy Krolu maią. (e) V. Przysięgę ktorą czynią, czytay u. Gliszczyńskiego, (f) ktorą się obowięzuią do wierności y do taiemnicy rad.

(a) *Vol. Leg. t. 1. f. 297. tit. De Majori Secretario* (b) *Łaski u Lengnicha L. 3. c, 10. §. 4.* (c) *Vol. Leg. t. 5. f. 275.* (d) *Bielski w Kronice f. 608.* (e) *Vol. Leg. t. 6. f. 241. tit. Dadzą.* (f) *Compendi: Leg. f. 213.*

REFERENDARZE KK. y LL.

I. PO Sekretarzach mieysce pierwsze Referendarze maią: Z ktorych dway Koronni, dway Litewscy są, ieden duchowny, drugi świecki. *a* Początek ich nazwiska od zanoszenia skárg, y urząd ichże słuchania: Do czego wiernie sprawowania obowięzuią się przysięgą, ktorą u Gliszczyńskiego czytay. *b* II. Referendarze sądzą sprawy teraz, á nie iedynie do Sądu Kanclerskiego donoszą, iák práwo niegdyś pod Zygmuntem warowało. O czym

O czym niżey będzie, gdy o Sądach rzecz zaydzie. III. Zasiadaią także na Sądach *c* Assessorskich, y przedtym ieden przynaymniey z Referendarzy znaydować się na tych Sądach był powinien: Teraz niebytność iego ważności sądu tego nie osłabia. IV. Na Sądach *relationum* ieden z Referendarzy sprawę stoiąc Krolowi przekłada, gdy zaś Patronowie się wspieraią, albo Senatorowie swoie daią zdania, siedzi: A po nich swoie stoiąc przekłada. V. Do ich urzędu należy także na Sądach Seymowych kazać, ażeby porządkiem przywoływano sprawy, podpisywać dane wyroki, y do Kanclerzy odsyłać. *d* VI. Bytność ich przy Krolu nakazuią prawa. *e* VII. Lubo Referendarze Senatorami nie są, iest iednak przykład że Maxymilyan Przerębski był razem Kasztelanem Sieradzkim y Referendarzem *f* Koronnym, y z temi tytułámi P. C. Władysława IV. podpisał.

(a) *Vol. Leg. t. 1. f. 363. tit. ut in curia.* (b) *Compend. Leg. f. 207.* (c) *Łubieński oper. f. 217.* (d) *Vol. Leg. t. 4. f. 7. tit. O porządku:* [e] *Vol. Leg. t. 6. f. 241.*

241. tit. Dadzą. (f) Vol. Leg. t. 3. f. 768.

PODKOMORZOWIE K. y L.

I. PODkomorzych godność iest z dáwnieyſzych iedna: Koronnego wſpominaią naſze dzieie pod Kazimierzem W, Litewſkiego od roku 1499. II. Do urzędu Podkomorzych należy, pokoiu Krolewſkiego ozdoba, porządek, y ſtraż Oſoby Krola: Zkąd przytomność ich przy Krolu potrzebna. Gdy Krol na Seymach y Senatu radach zaſiada, otaczaią bok Krola: Poſłom do niegoż iednaią przyſtęp, y ich przyimuią, y prowadzą od pierwſzego pokoiu, aż do oſtatniego, gdzie urząd wprowadzania ich do Krola Marſzałkowie przeymuią. Co ieżeli oſobney tylko rozmowy honoru u Krola Poſłowie ciż ſzukaią: Podkomorzowie ich przyimuią w przedoſtatnim pokoiu. Także gdy Prymas uroczyście do Krola idzie, w ten iak Poſłow ſpoſob Podkomorzowie go prowadzą. Ciż zanoſzą podane do maieſtatu na piśmie prośby, káżdy, gdy obydwáy ſię na dworze Krolewſkim znayduią, ſwoiego Narodu Oſob. III. Podkomorzami byli niegdyś Senatorowie: Jan Tenczyńſki

ſki

ſki Woynickim: Staniſław Wołucki Rawſkim, Kaſztelanami y razem Podkomorzemi byli. IV. Znamię Podkomorzych klucz ſzczerozłoty, ktory im Krol po uczynioney przyſiędze oddaie. Przyſięga ta przed iednym z Kanclerzy wykonywana bywa: Maſz ią u Gliſzczyńſkiego *Comp. Leg.* 199. *Lengnich Jur. pub. L. 3. c. 10. §. 9.*

PODSKARBIOWIE Nadworni K. y L.

PODſkarbi Nadworny Koronny ieſzcze był w roku 1368. y roku 1370 na pogrzebie Kazimierza Wielkiego Podſkarbi z Komornikiem nioſł miednicę ſrebrną do Ołtarza. *a* II. Dáwniey Podſkárbiámi duchowni bywali, *b* także y Senatorowie. *c* Jan Szumańſki podpiſuiąc P. C. Jana III. warował tę godność ſamym świeckim. *d* III. P. C. Auguſtow II. y III. zalecaią Podſkarbiom Nadwornym z dobr Krolewſkiego ſtołu zbieranie intrat y ſkarbu Krolewſkiego pieczą podług dáwnych Alexandra Krola y Zygmunta III. práw. *e* IV. Na wzor Koronnego, Podſkarbi Nadworny w Litwie poźniey ſtánął. V. Zwyczayny Podſkárbich Nadwornych ſzczebel na Podſkarbſtwo wielkie:

tak

tak postąpili Ossolinski y Moszczyński: Leszczyński, Przepędowski, Czapski, Siedlnicki, Wessel, Woiewodowie, przełożeni nad Nadwornych w Koronie: á w Litwie Poniatowski y Sołohub. *f.*

(a) Długosz Lib. 10. f. 9. [b] Idem L. 13. f. 476. (c) Vol. Leg. t. 2. f. 657. n. 60. [d] Vol. Leg. t. 5. f. 276. (e) Vol. Leg. t. 6. f. 28. y 630. tit. Urząd Podskarbstwa. (f) Lengnich L: 3. c. 10. § 8.

CHORĄZOWIE Wielcy K. y L.

I. CHorążowie poźniey od Podkomorzych postanowieni: W podpisie listu ktorym Litwa w roku 1499 ztwierdza dawno zawartą iedność Korony z Litwą kładzie się Chorąży Litewski Woyciech Janowicz. *a* Przed ktorym iuż być musiał Koronny. II. Urząd ich iest chorągiew nieść na koronacyi Krola: także gdy od Miasta Krakowa wierności przysięgę y klucze bierze: Na pospolitym ruszeniu, y gdy Pruskie niegdyś Xiążęta, álbo ieszcze teraz Kurlandzkie mańistwa chorągiew biorą. Tak gdy w roku 1731. Ferdynand z Domu Ketlerow przez swego Posła oddawał Krolowi y Rzeczypospolitey wierności przysięgę, odbierał Chorągiew z rąk Jana Branickiego Chorążego na ten czas Koronnego. *b* Jeszcze urząd tenże sprawuią na pogrzebie Krola. III. Chorążowie mogą być razem Urzędnikami woyskowemi, tak wspomniony dopiero Branicki, był razem, nayprzod Generałem Artyleryi, á potym Hetmanem polnym Koronnym.

(a) Vol. Leg. t. 1. f. 281. (b) Chwałkowski u Lengnicha Jur. publ. L. 3. c. 10. § 10.

MIECZNIKOWIE K. y L.

I. MIecznikow po Chorążych zwyczaynie kładą. Urząd ten zdaie się być poźnieyszy od czasow Kazimierza IV. poniewaź gdy Krola tego obwieszczano, y uwieńczano, miecz niosł Woiewoda Sendomierski. *a* W roku 1529 znayduie się w práwie podpis Miecznika Litewskiego. *b* Zkąd w Polsce musiał nieco urząd ten poprzedzić. II. Urząd Miecznikow iest, w te same uroczyste sprawy miecz nieść, kiedy Chorągwie Chorążowie niosą. III. Mogą Miecznikowie być Urzędnikami Woyskowemi: Tak Stanisław Donhoff przy Miecznikostwie był

Hetmá-

Hetmanem polnym. (*a*) *Dłuhoſz L. 13. f. 27.* (*b*) *Vol. Leg t. 1. f. 495.*

KONIUSZOWIE K. y L.

KOniuſzych urzędu ſtarożytność bierze ſię ieſzcze od czaſow Kazimierza W, *a* na ktorego pogrzebie Podkoniuſzy konia Krolewſkiego przy trunnie ofiárował.

(*a*) *Długoſz L. 10. f. 9. Czyni ſię Koniuſzego wzmianka Vol. Leg. t. 1. f. 439.*

DYGNITARZE y URZĘDNICY inni KK. y LL.

I. URzędy Kuchmiſtrza, Stolnika, Podczaſzego (niegdyś Podcześnikiem zwanego) Krayczego, Podſtolego, Cześnika, Łowczego: w Koronie ſą ſtarożytne: dzieie niektorych wzmiankę czynią w opiſie obrządkow pogrzebu Kazimierza Wielkiego. *a* W Litwie poźniey. Prawa pod Zygmuntem pierwſzym w podpiſie zawartego pokoiu przez niegoż z Margrabią Brandeburſkim ukazuią: niektorych z tytułami Stolnika y Kuchmiſtrza. *b* II Sprawuią Urzędnicy ci urząd ſwoy gdy Krol uroczyście obiaduie: III. Piſarza Koronnego urząd nie dawno poſtanowiony: y ten duchowny piaſtuie. Przyſięga

ga ten Krolowi y Rzeczypoſpolitey wierność y obowiązek taiemnicy rad ſobie powierzonych: maſz ią u Gliſzczyńſkiego: *c* Piſarzy WW. LL. ieſt kilku: y urząd ten, iako też Mierniczego y Woyſkiego W. X. L., nie dawny.

(*a*) *Długoſz L. 10 f. 9.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 495. 439.* (*c*) *Comp. Leg. f. 202.*

DYGNITARZE y URZĘDNICY Nadworni KK. y LL.

URzędy: Chorążego, Podkoniuſzego, Łowczego, Nadwornych, w Koronie, y Litwie, iako też Piwnicznego W. X. L. niedawno początek wzięły.

URZĘDNICY KANCELLARYI.

URzędy te zdaią ſię być poſtanowione z Urzędami Kanclerzy y Podkanclerzy, ktorych niby ręką ſą: *a* przyſięgli ci być powinni: Przyſięgi rzecz czytay u Gliſzczyńſkiego: *Comp. Leg. ff. 211. 212. 213.* (*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 528. De libris.*

URZĘDNICY Skarbowi KK. y LL.

I. URząd Kuſtoſza Koronnego zdaie ſię początek mieć około w poł ſiodmego wieku: Uchwała roku 1685 wydana, wyraźną iego czyni wzmiankę. (*a*)

 Tym

Tym zawſze duchowny bywa. II. Skarbnego Litewſkiego urząd na wzor Kuſtoſza K. zdaie ſię być uſtanowiony. (b) III. Piſarza ſkarbowego naywyżſzego prawa wzmiankę czynią w roku 1736: (c) Jnnych Podſkarbiowie mieć zawſze muſieli. (a) *Vol. Leg. t. 5. f. 713.* (b) *Lengnich L. c. f. 199.* (c) *Vol. Leg. t. 6. f. 672. tit. Gratitudo.*

§ IV.

O innych woyſkowych DYGNITARZACH y URZĘDNIKACH.

KRom Hetmanow, ktorzy ſą inni ieſzcze Urzędnicy woyſkowi? y co o nich zwyczay podaie? lub prawa? *Odp:* I. W porządku Urzędnikow woyſkowych po Hetmanach przodek trzymaią Piſarze polni oboyga Narodu. II. Urząd tych ſtarożytny, (*a*) ale z obowiązkow ktore na nich prawa dawnieyſze włożyły, dużo zmnieyſzaią poźnieyſze uchwały, *b* ktore nienaruſzonośc praw Piſarza polnego waruią, o popiſywaniu woyſka w polu według dawnych zwyczaiow. *c* Płaca Piſarza polnego Koronnego

go wynoſi 30000 zło. pol. Litewſkiego 15000, z ſummy ktorą Hetmani na darowizny biorą. *d* IV. Piſarze polni Koronni od czaſow Władyſława IV. doſtoynością Senatorſką zaſzczycani razem być nie m(. . ą. *e* V. Za panowania Jana Kazimierza, gdy w niewoli zoſtawał Piſarz polny Koronny, w ſprawowaniu urzędu iego wyręczał go Strażnik K. dla czego też przyſięgę Piſarzom właſną wykonał. *f*

II. Strażnicy Wielcy Koronni y Litewſcy po Piſarzach polnych naſtępuią, á po nich Oboźniowie. Starożytność ich ukazuie ſię od Władyſława Jagełła czaſow w roku 1410. *g* Prawa też naſze wzmiankę ich czynią w roku 1569. (*h*) Dla Strażnika Litewſkiego y Oboźnego prawa wyznaczaią płacą coroczną, (*i*) te zaś ſame o płácy Koronnych milczą.

III. I. Porządek Dygnitarzy y Urzędnikow woyſkowych zawieraią Generałowie Artylleryi Koronney y Litewſkiey. II. Ci poźnieyſzych czaſow urzędu ſwoiego początki ukazuią. Dawnieyſzemi, zlecany ten urząd bywał przez Krole Polſkie Urzędnikom rożnym

 woy-

woyſkowym. *k* Władyſław IV. w ugo-
dzie ſwoiego wybierania na Kr‹o›leſtwo, u-
ſtanowił pierwſzy ſtałych nad armatą
wſzyſtką Generałow. *l* Przyſięgli ci być
maią: kſztałt przyſięgi y obowiązki w
niey zawarte maſz u Zalaſzowſkiego *m*
y u Gliſzczyńſkiego. *n* III. Dochody na
wydatki Artyleryi potrzebne wyraża pra-
wo: z nowey kwarty w Koronie: A zaś
w Litwie *ex ſimplici* (iak toż mowi) *do-
nativo*. *o* Ktora ſumma że nie wyſtarcza-
ła na opatrzenie potrzeb Artylleryi, pó-
źnieyſze Stanow uchwały intratę z dwu
Staroſtw, w Koronie wynoſzącą, 30000
zł. pol. á w Litwie 15000 ku temu koń-
cowi wyznaczyły. *p* IV. Z dochodow
tych ſprawę y rachunek Generałowie Ar-
tylleryi dawać powinni na Seymach, przed
wyznaczonemi na to Oſobami, z Senatu
y z Poſelſkiego koła: *q* W Litwie Gene-
rałowie Artylleryi ſprawuią ſię przed ſkar-
bowym Trybunałem. V. Lubo zaś związ-
zek Gołębiowſki zkroconą mieć chce
władzą tych Generałow, y do lat dwu
zcieśnioną; (*r*) atoli zwyczay uczy, że
ta godność bywa dożywotnia: chy-
ba

ba że Generał Artylleryi na wyżſzy woy-
ſkowy poſtąpi urząd: z Senatorſkim zaś
doſtoieńſtwem pogodzone być może ra-
zem y piaſtowane Generalſtwo Artyleryi.
Tak Marcin Kątſki Woiewoda Kiiowſki,
Jakob Rybinſki Woiewoda Chełminſki y
inni, Generałami razem Artyleryi byli. (*i*)

IV. Należą ieſzcze do woyſka U-
rzędnicy, o ktorych wyżey, ále o nich,
ſam zwy- nic nie maią ſzczegulnego prawa,
czay o powinnościach ich uczy, á też o
woyſkowych Sędziach niżey, gdy o Są-
dach polſkich mowić będziemy, nieco
ſię namieni. V. *Curruum Præfecti* wzmian-
kę też czyni prawo. *t*

(*a*) *Przyłuſki ſtat. f. 951. Januſze-
wſki ſt. f. 707.* (*b*) *Seymy rokow 1621, 1633,
1654. ʃʃ o Piſarzu. o Subſtytucie.* (*c*) *Vol.
Leg. t. 6. à f. 285. tit. Diſciplina Militaris* (*d*)
Tamże f. 283. tit. Dyſpozycya Hyberny. (*e*)
Vol. Leg. t. 3. f. 891 tit. o Piſarzu. (*f*) *Tam-
że t. f. 4. 446. tit. o Subſtytucie.* (*g*) *Lib: 11.
f. 228.* (*h*) *Vol. Leg. t. 2. f. 751.* (*i*) *Vol.
Leg. t. 6. f. 317. tit. Czopowe y ſzelężne.* (*k*)
Lengnich I. P. L. 3. c. 10. ʃ 32. (*l*) *Vol. Leg.
t. 3. f. 763. ʃ A iż Apparat.* (*m*) *Jur. Pub.
t. 1.*

t. 1. f. 749. (n) Comp. Leg. f. 212. Vol. Leg. t. 4. f. 596. tit. Porządek. (o) Vol. Leg. t. 3. f. 919. tit. Kwartą na armatę y f. 948. tit. Czehauzy. (p) Vol. Leg. t. 4. f. 484. tit. Subsidium Artyleryi: f. 595. tit. Porządek. (q) Tamże także w uchwałach Seymow 1637. 1638. 1659. 1667. 1620. 1717. (r) Załuski Ep. t. 1. f. 409. (s) Lengnich L. c. Lib. 3. c. 11. § 25. (t) Vol. Leg. t. 3. f. 783.

ROZDZIAŁ III.

O Urzędach rzędu Rycerskiego, à tych iuż iednych, ktorym od Prowincyi, iuż drugich ktorym od Woiewodztw, Ziem, Xięstw, y Powiatow nazwisko w Koronie, y Litwie: A tych Ziemskich y Grodzkich.

§ I.

O urzędach ktorym od Prowincyi nazwisko: Pod imieniem tym przychodzą: Generał Wielko-Polski, Mało-Polski, Podskarbi y Miecznik Ziem Pruskich. O nich krotko.

I. GEnerał Wielko-Polski nic innego nie iest, tylko Starosta Generalny siedmiu Grodow: O czym się mowiło wyżey

ley. *a* Starożytność urzędu tego ukazuie się ztąd, że dzieie nasze wzmiankę iego kładą w roku 1250. *b* III. Dawnieyszemi czasy Generał Wielko-Polski bywał niekiedy, Woiewodą albo Kasztelanem, Poznańskiego y Kaliskiego Woiewodztw, iako czytać u Niesieckiego możesz. (*c*) Wszakże wydáne dáwniey, á ztwierdzone w roku 1562 zá Zygmunta Augusta prawa, (*d*) to znoszą. IV. Zwierzchność Generała Wielko-Polskiego nie rożni się od innych Grodowych Starostow, tylko obszernością władzy w Urzędnikow Grodzkich po tylu Grodach stanowieniu.

(*a*) *Lib. 1. f. 55. (b) Długosz Lib. 9. f. 1009. L. 10. f. 2. Lib. 11. f. 354. (c) ff. 282. 283. (d) Vol. Leg. t. 2. f. 619. tit. O Osiadłości n. 41. Bielski w Kronice. f. 467.*

II. Starosta Krakowski maiący zwierzchność sądową, w Krakowskim w Proszowskim Xiązkim y Lelowskim Powiatach, piszę się też Generałem Mało-Polskim: Ten tylko się przedtym Starostą Krakowskim pisał: *a* potym z przydátkiem Krákowskim Generalnym. (*b*) Poźnieysze lata w práwie ukázuią podpis Generałow Mało-Polskich. *d*

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 399. 439. tom. 2. f. 750. 766.* (*b*) *Tamże f. 886. 1053. y tylekroć t. 4. f. 207.* (*c*) *Tamże f. 592. tit. Powrocenie f. 732.*

III. Prowincya Pruſka, złączona w iedno Rzeczypoſpolitey ciało, iáko zdáwná miáłá oſobnych ſwych Podſkárbich, ták ma y teráz: Do niego podátkow uchwalonych na Generale Pruſkim wybieranie: Cel zwierzchność, y publicznych innych dochodow należy: Pułrocznią zaś dlá woyſk płácą ſami ſobie wybieraią żołnierze, iak práwo káże: *a* Roczni dochod Podſkárbiego Ziem Pruſkich 4000 monety dobrey wynoſi. Podſkárbiowie Ziem Pruſkich mogą razem inne Senatorſkiego, rownie y Rycerſkiego ſtanu piáſtowáć doſtoieńſtwá, czego przykładow wiele. (*a*) *Lengnich L. c. f. 271.*

IV. Prowincyá táż záſzczycona doſtoieńſtwem Miecznikow Ziem Pruſkich: ſtárożytność iego na początki wieku ſzoſtego Lengnich zkłada: Miáłá pozwolony ſobie honor Chorążych Ziem Pruſkich przez Jana Kazimierza, ale Stan Rycerſki zá tę łáſkę Panu miłościwemu podziękował.

§ II.

§ II.

O Urzędach y doſtoieńſtwach, ktorym od Woiewodztw, Ziem, Xięſtw, lub Powiatow nazwiſko, á tych Ziemſkich, y tych tylko w Koronie lub ktore ſą ſpolne Litwie?

I. Uchwálá dáná 1611 roku, á w rokách 1635, 1638 popráwiona lub dopełniona, Urzędnikow Ziemſkich ten porządek przodkowania, y liczbę kłádzie: Podkomorzy, Stároſta Grodowy, Chorąży, Sędziá Ziemſki, Stolnik, Podczaſzy, Podſędek, Podſtoli, Cześnik, Łowczy, Woyſki, Piſarz Ziemſki, Miecznik, Skárbnik. Ktorych to Urzędnikow, ktore? y wielu; y czy tych wſzyſtkich? albo z iaką odmiáną? Woiewodztwa, Ziemie, Xięſtwá, y Powiaty K. y L. máią, iuż ſię wyżey na ſwoich mieyſcách powiedziało. Uchwała Seymu miánego w roku 1613. *Vol. Leg. t. 2. f. 193.* położona, Wołyńſkiego Woiewodztwa Urzędniki przy dawnym porządku ſwoim zoſtawia, y wyłącza od prawá w roku 1611 danego, á támże położonego f. 25. Tu ſię ſtarożytność powinności, y oſobliwości káżdego z nich w ſzczegulności, wyrażaią krotko.

II.

II. Podkomorzego urząd przodkuie innym. Podkomorzowie od Szláchty y Senátu Woiewodztwa álbo Powiátu ſu o-iego wybieráni bywáią ná wybierniczych ziazdách, tych ſpoſobem: że ci, czterech Kandydatow z Szláchty, ziemſkie dziedzictwo támże máiących Krolowi wyſádzáią, z ktorych iednego ſwym przywileiem, z pomiędzy tych czterech, na Podkomorſkie doſtoieńſtwo Krol wynoſi. Wybiernicze te ziázdy od pierwſzego Senátora w ſześć niedziel po zawákowániu urzędu tegoż nákazywáne być powinny, podług uchwáły Seymow. *a* W Pruſiech Podkomorzych Krol ſtánowi, Sądowych zaś obránych przez Szláchtę tylko potwierdza. Podkomorzy tak wybrány y od Krola potwierdzony, przed Sądem Ziemſkim przyſięgá, ile ieſzcze za czaſow Kázimierza W. do ſpráw gránicznych Sędziá, ktore rozſądza przez ſiebie, álbo przez ſwoich Komornikow, ktorzy rownie przyſięgli być máią, y w ſwym Woiewodztwie oſiedli. W Pruſiech ſąd o gránicę nie należy do Podkomorzych, ále do ſądu ziemſkiego, dlá czego tám Podkomorzego u-

urząd

rząd, tylko doſtoieńſtwem iednym ieſt: Ani ma ſwoiego komornika, ktorego inni ieſzcze od czaſow Kazimierza W. miewaią. (*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 598. tit. Aby we wſzem.*

III. Staroſtow Grodowych, od Grodow tak nazwanych, w ktorych ſprawuią Sądy, y dla tego ſądowemi rzeczonych, wzmiankę hiſtorya ieſzcze pod Ludwikiem Krolem czyni. Jch urząd Sądy odprawować przez ſiebie, albo przez ſwoie urzędniki, dla czego też na pierwſzych terminach przyſięgę czynią przed ktorym z Senátorow, álbo Urzędnikow Ziemſkich. Staroſtwa Sądowego dwoyga nikt trzymać nie może: (*a*) Staroſtw oſiadłość taka być ma, iaka y innych Urzędnikow, niezmyślona, áni nowo nabyta, w tych Woiewodztwach y Ziemiách, w ktorych Stároſtwo leży. (*b*) Nie mogą zaś Staroſtwa ſądowe dawane być, tylko iáko mowi uchwała 1607. (*c*) o wakancyach *ætate & diſcretione bene vigentibus.*

(*a*) *Vol. Leg. t. 2 f.* 1601. *tit. O Wakancyach.* (*b*) *Vol. Leg. t. 3. f.* 192. *tit. Warunek.*

IV.

IV. Chorążych urząd arcydawny: Na pogrzebie Kazimierza W. znaydowáło śię 12. Chorążych z tyląż Ziem Chorągwiámi. Jch powinność pod pospolite ruszenia, chorągiew swego Woiewodztwa nieść, y ieżeli ktory z Powiátow Woiewodztwa Chorążęgo swego nie ma, mogą Chorążowie urząd ten ktoremu z Szlachty polecić. O czym Konst. 1621 *tit.* Sposob. 1669. 1674. w Litwie y w Zmudzi Chorążowie wybieraniem wolnym stáwaią. O czym *Vol. Leg. t. 3. f. 620.*

V. Między Urzędnikami y Dygnitarzami Ziemskiemi, trzey się Sądowi Ziemscy: Sędzia, Podsędek, Pisarz. Ktorzy, tym sposobem, ktorym Podkomorzowie, stanowieni na ziazdach wybierniczych bywaią: y nim urząd spráwowáć zaczną, przysięgę wykonać, w sposob, ktory *Volumen Legum*, á z niego Zalaszowski, *Suada Latina*, Glisczyński y inni, przepisany podaią. Poprawa práw Pruskich Pisarza Ziemskiego iednego we wszystkich Powiatach mieć chce w Woiewodztwie Pomorskim. *Vol. Leg. t. 6. f. 558.*

VI. Stolnikow, Podczaszych, Podstolich,

stolich, Cześnikow, Łowczych, Miecznikow, Skarbnikow urzędy, są to tyleż dostoieństwa y czci nazwisk. Woyskich dawna z prawa powinność iest, podczas pospolitego ruszenia, od ktorego z teyż przyczyny są wolni, Ziem, y Zamkow straż y obronę trzymać, czytay o tych uchwały Seymow 1621: *tit.* Sposob pospolitego ruszenia 1673. *tit.* Urzędnicy Ziemscy.

§ III.

O Urzędach y dostoieństwach ktorym od Woiewodztw y Ziem nazwisko w Wielkim Xięstwie Litewskim.

I. KTorych, y ktorym porządkiem, lub wielu, Wielkie Xięstwo Litewskie ma Urzędnikow, mowiliśmy w Xiędze pierwszey. Tu ponieważ w tey mierze Dygnitarzow Ziemskich Litewskich od Koronnych zachodzi rożność, szczegulności tylko niektore tych Litewskich Ziemskich Dygnitarzy wypisuiemy.

II. Marszałkow w Litwie dostoieństwo pierwsze y dożywotnie (krom Wilna, Zmudzi y Trokow o czym niżey n. 3.) Jch

Jch urząd dosyć starożytny. Dzieie publiczne Seymow wspominaią o nich pod rokámi 1499. y 1501. Powinność Márszáłkow, Seymiki zagaiać swych Ziem, y ná nich gospodárowáć, zkąd w Litwie na Seymikách Márszáłkowie Seymikowi nowo nie bywáią wybierani. Jch tákże urzędu iest Sądy Ziemskie odsądzać, dlá czego przysięgli być powinni formą przysięgi Sędziow Ziemskich. (a) Marszałkow wszystkich iest 14. Ośmiańśki, Lidzki, Wilkomirski, Brasławski, Grodzieński, Kowienski, Upitski, Stárodubski, Słonimski, Wołkowyski, Orszański, Pinski, Mozyrski, Rzeczycki: Marszałkowie ci bywaią wybieraniem stánowieni.

(a) *Vol Leg. t. 3. f: 703.* (b) *Vol. Leg. t. 5. f. 17.*

III. Cywuniow W. X L. nazwisko od Cywuństw, dobr Krolewskich ták nazwanych, iák Woytow od Woytostw przez nie dzierżonych, początek bierze: O czym *Vol. Leg. t. 2. f. 1464.* Cywuństw według taryffy 1717. w Konstytucyach położoney: 12. Wileńskie, Zmudzkie, Trockie, Eyrágolskie, na Zmudzi Retoskie, Uwiętskie, Tendziá-

Tendziágolskie, Szawdowskie, Wieszniańskie, Korszewskie, Poiurskie czyli Woyniuta y Bierzańskie, wszystkie na Zmudzi: Z ktorych pierwsze 3. według ustawy Seymu 1598. p. 699. *tit.* Mieysce: przed wszystkiemi Urzędnikami Ziemskiemi przodkuią dostoynością. Jnnych statut Litewski po Starostách y Senatorách kłádzie: Uchwálá Seymu 1611. Cywuniá Derwańskiego kłádzie *Vol. Leg. t. 6. f. 40. tit. Puszcze.*

Do Horodniczych straż zamkow, do Mostowniczych mostow, á do Budowniczych publicznych mięszkań należy náprawa: Oboźny y Strażnik urzędy swe sprawuią pod pospolite ruszenie. Leśniczych urząd od Leśnictw przez nie dzierżonych ktorych zamilczył Ładowski: Ale statut Litewski mieysce im przed Mostowniczemi kłádzie: Jnne urzędy nazwiská są dostoieństw.

§. IV.

O URZĘDACH GRODZKICH.

TYm Jmieniem przychodzą: Stárostowie; ktorym między Ziemskiemi miey-

mieyſce, iako też Sędziom y Piſarzom Grodzkim w Litwie między temiż Urzędnikámi ziemſkiemi. Surrogátorowie: Podſtarościowie, Podwoiewodzowie, Piſarze,Subdelegaci,Regencia,Burgrabiowie, Kommiſſarze, Jnſtygatorowie. Piſarzowi Grodzkiemu w Mażoſzu przed Ziemſkie- Urzędnikami naznaczone mieyſce znaſza uchwálá Seymu 1613. *Vol. Leg. t.3.f.21.y 180. roku 1611.* O nich krotko.

I. Surrogátor ieſt ten Urzędnik Grodzki, ktory záſtępuie mieyſce Stárosty Grodowego: iák ſtátecznie tytułuią Poznańſkiego y Káliſkiego, wyręczaiących ſtátecznie ſwego Generálá. W innych Grodách w ten czás ſtánowieni bywáią, gdy Stároſtowie,álbo zá gránicę wyieżdzaią, álbo dlá choroby w domu zátrzymywáć ſię muſzą: ktorych przykłády Ładowſki przywodzi: *tit. Surrogator.* Patrz w uchwáły Seymow 1717.1736. Mogą tákże Podkomorzowie gdy im ſpor zachodzi o gránice z kim innym,ſtanowić Surrogátorá ná mieyſce ſwoie, ktorzy wſzyſcy oſiedli y przyſięgli być máią. *Vol. Leg. t. 2. f. 1503.*

II. Podwoiewodzych,Podſtarościch, urzędy tylko ſię nazwiſkiem rożnią:Podwoiewodzowie zowią ſię ci Sędziowie Grodzcy, ktorzy ſą w Grodach przez Woiewody ſpráwowanych, iako w Pruſiech y Litwie, gdzie káżdy Woiewoda Grodowym Staroſtą ieſt. Wſzakże oprocz Podwoiewodzych ktorzy Grodzkie Sądy ſądzą, maią Woiewodowie innych Podwoiewodzych,do ktorych opatrywanie miar w rzeczach przedaynych: Obrona żydow, y Sąd należy. Podſtarościowie ſą niby wyręcznicy w Sądach Staroſtow: I Ci w Grodach naybardziey Mało-polſkich ſtanowieni bywaią;ledwie ktory Grod Wielko-Polſkiey Prowincyi ukazuie przykład Podſtarościego: Teraz o Łęczyckim ſtyſzę. Tych mieyſce w Grodzie przed Sędziámi Grodzkiemi.

III. Sędziow y Piſarzy Grodzkich ieſt urząd zwyczayny, ktorych Staroſta każdy na ſwoie mieyſce ſtanowi do ſądzenia ſpráw temu ſądowi zwykłych: Sędzia wyrok daie. á Piſarz zapiſuie, y dekreta piſze. Regent zaś Kancellaryi Grodzkiey ma pieczą Kancellaryi,y miewa ſwo-

iego Wice-Regenta: Ci wſzyſcy przyſięgli być powinni, y Szlachta.

Subdelegat nic innego nie ieſt, tylko na mieyſcu, albo Sędziego, albo Piſarza, do czaſu poſtanowiony wyręcznik, y zaſtępca w urzędzie, ktorym oſiadły Szlachcic y przyſięgły przed Staroſtą, formą Sędziego albo Piſárza być powinien.

O Burgrabiow, Komiſſarzow, Jnſtygatora Grodzkiego, urzędach y powinnościach, ſama tych Urzędnikow używania uſtawiczność uczy.

PORZĄ-

PORZĄDEK TOMU II. KSIĘGI III. ROZDZIAŁOW PARAGRAFOW y LICZB.

Przemowa o Stánách Rzeczypoſpolitey na karcie - - - 1

CZĘSCI DRUGIEY

ROZDZIAŁ I. O Szlachcie y ich práwach. - - - 4

§ I. Zkąd nazwiſko Szlachty? co ſię tym nazwiſkiem znaczy? rowność? tytuły? - - - 4

§ II. Dobra ziemſkie? ich dzierżenie? wolności? - - - 8

§ III. Co oznacza ſol ſuchedniowa? 10

§ IV. Prawa y przywileie Szlacheckie: 11

§ V. Prawa o indygenacie, czyli o zaſzczyceniu obcych práwem Ziemiańſkim, y o ſtanowieniu Szlachty. 14

CZESCI DRUGIEY

ROZDZIAŁ I. O Senacie w powſzechności. - - 17

§ I. Senatorow dawne nazwiſko? ktorzy

 ſą

ſą w Senacie? przyſięga? dziękczynienie? liczba? - - - 17
§ II. Porządek Senatorow. - - 19
§ III. Jaki ieſt urząd Senatorow? obowiązek obecności przy Krolu? władza na Seymach? y Senatu radach? - 22
§ IV. Jakie ſą Senatu Pruſkiego od poſpolitego prawa wyłączenia? - 25
ROZDZIAŁ II. O Senacie duchownym 25
§ I. Ktore ſą przednieyſze Biſkupow ſię tyczące prawa? miánowicie iaka ich doſtoyność? iáki im bywa dawány tytuł? czy mogą być trzymane dwa rázem Biſkupſtwa? ktore Biſkupſtwa piaſtowane być mogą z doſtoynością pieczętarſką? y z Opactwy? czyli ſtanowic? y w iáki ſpoſob mogą Koadiutorow? y co ſię ichże Suffraganow tycze? - - - - 25
§ II. Arcy-Biſkupſtwo Gnieźnieńſkie iak dawno? y przez kogo poſtanowione? ktore ſą Arcy-Biſkupa tytuły? godności pierwſzeńſtwo? prawa? przywileie? władza? mieyſce w Senacie? lub innych poſiedzeniach? poſzanowanie od Stánow? Dwor? y od poſtronnych cześć? - - - - 33

ROZDZIAŁ III. O Woiewodach y Kaſztelanach. - - 46
§ I. I. Nazwiſka Woiewodow iáki początek? y iaka ſtarożytność? 46
II. Ktorzy z Kaſztelanow między Woiewodami? y z iakiey przyczyny mieyſce maią? - - 48
III. Jaka ieſt Woiewodztw y Woiewodow w Polſcze, ſtarożytność? w ich ſzczegulności? - 49
IV. Ktorych urzędow piaſtowanie za kazane Woiewodom? - 50
V. Jaki ieſt Woiewodow urząd 53
§ II. O Kaſztelanach I. Jáki początek nazwiſka Kaſztelanow? urząd? doſtoieńſtwo? - - - 53
II Jakie ſą práwă o Kaſztelanach względem, piaſtowania innych urzędow? - - - 55
III. Jaki ieſt podział Kaſztelanow? y tytuł? - - - 57
ROZDZIAŁ IV. O Senacie z Miniſtrow *Status*? - - - 58
§ I. I. Jak dawno w Senacie *Miniſtri ſtatus*? wielu ich? y iaki zachowuią przodkowania porządek? - 58

I3 II.

II. Ministrow w Senacie iaki zasiadania porządek? y mowienia? - 59
III. Jakie są prawa względem piastowania przez *Ministros Status* urzędow innych? - - - 60
IV. Ministeria czyli dożywotnie? obowiązek iaki bytności ich przy Krolu? tytuł? - - 61
§ II. O Marszałkach. I. Jaka iest Marszałkow liczba? urzędu tego początek? obrządki iegoż odbierania? przysięga? urząd? mieysce? y dalszy stopień dostoieństw? - - - 62
§ Przez omyłkę także II. O Kanclerzach: y Podkanclerzach: I. Kanclerzow z Podkanclerzami iaka liczba? y starożytność? - - - - 70
II. Kanclerzow y Podkanclerzow stanowienie? obrządki stanowienia? przysięga? - - - 71
III. Duchownych y Swieckich na Kanclerstwie iaka przemiana? - 73
IV. Stopień iaki iest Pieczętarzy? y rowność władzy? - - 75
V. Jaki iest Kanclerzy urząd? 76
VI. Jakie są prawa Kanclerzow względem sądu *Assessoriatus*? - 80
VII. Jakie są ieszcze okoliczności Pieczętarzy tyczące się? - 80
§ III. O Podskarbich. I. Podskarbich iaka liczba? y iaka urzędu starożytność? - - - 81
II. Jaka przysięga Podskarbich? 83
III. Co się rozumie imieniem skarbu Koronnego y Litewskiego? y straż Koron do kogo należy? - 83
VI. Jaki iest urząd Podskarbich względem odbierania intrat? - 85
V. Jaki iest urząd Podskarbich względem bicia monety? - - - - 86
VI. Jakie są ieszcze prawa y urzędy Podskarbich. - - - - - - 87
VII. Jaka iest Podskarbich płaca? ktorych maią Urzędnikow? y iakie o nich prawa? - - 89

CZĘSCI DRUGIEY
O Rycerskim Stanie.

ROZDZIAŁ I. § I. Liczba I. Urzędow Koronnych y Litewskich iaka iest starożytność? y iaki podział? - - 91
II. Jak się dzielą Urzędy pokoiowe? - - - 92

Tablice porządku tych urzędow 93
§ II. O Hetmanach I. Hetmanow wielu? Urzędu ich starożytność? y iak dawno urząd ten zaczął być dożywotnim? 98
II. Jakie zwyczaie y práwa względem Hetmanow? ich płaca? - 100
III. O Hetmanach polnych? 104
§ III. O Dygnitarzach: I. Sekretarze WW K. y Lit. - - 105
II. Referendarze KK. y LL. - 106
III. Podkomorzowie K. y L. 108
IV. Podskarbiowie Nadworni K. y Lit. - - - 109
V. Chorążowie WW. K. y L. 110
VI. Miecznikowie K. y L. - 111
VII. Koniuszowie K. y L. - 113
VIII Dygnitarze y Urzędnicy inni KK y LL. - - 113
IX. Dygnitarze y Urzędnicy Nadworni KK. y LL. - - 113
§ IV. O Woyskowych Dygnitarzach, Pisarzach, Strażnikach, Generałach Artyleryi, Sędziach woyskowych. - 114
ROZDZIAŁ II. § I. O urzędach ktorym od Prowincyi nazwisko. - 118

§ II. O Urzędach ktorym od Woiewodztw, Ziem, lub Powiátow, nazwisko w Koronie. - - 121
§ III. O urzędach tychże w Litwie 125
§ IV. O Urzędach Grodzkich. 127

KONIEC KSIĘGI III.

Omyłki KSIĘGI III.

Na karcie

9. w. 4. od pocz: miasto *przywiliy*, czyt: *przywiley*
10. w. 7. miasto *Albert.* czyt. *Albrycht*
22. w. 14. miásto *Wysogrodzki*, cz: *Wyszogrodzki*
24. w. 7. miasto *iachac*, czytay *iechać.*
34. w 11. miásto *początck* czyt: *początek*
35. w. ostatnim miásto *pohob* czyt: *pochop.*
36. w 8. miasto *honos* czyt: *honor.*
40. w 2. doday (w. 6)
48. w: ostatnim miasto *Kaszleiana* cz: *Kasztelana*
61. w ostatnim miasto *izbą* czyt: *izba.*
81. w ostatnim mia: *przydadkiem* cz: *przydatkiem*
87. w 18 *stołu* wymaż.
110. w. 1. miasto *Mosczczyński* czyt: *Moszyński*
113 ná czole czytay liczbę nie 113 ale 112.